

บรรณานุกรม

ภาษาไทย

หนังสือ

โกชัย สาริกบุตร และ สมพร สาริกบุตร. แนวการวิเคราะห์และประเมินแบบเรียน. กรุงเทพมหานคร: แสงรุ่งการพิมพ์, 2521.

กรมสามัญศึกษา. แนวทางปฏิรูปการศึกษาสำหรับประชาชนและรัฐบาลในอนาคต. จุฬาสารกองการประถมศึกษา; พระนคร: โรงพิมพ์ศาสนา, 2518.

ขจร สุขพานิช. รูนันดรไพร่. พระนคร: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒประสานมิตร, 2519.

คณะกรรมการวางแผนพื้นฐานปฏิรูปการศึกษา. แนวการปฏิรูปการศึกษาสำหรับรัฐบาลในอนาคต. พระนคร: ยูไนเต็ดโปรดักชั่น, 2518.

จรรยา คุณมี. การสอนวิชาสังคมศึกษา. กาลสินธุ์: ประสานการพิมพ์, 2520.

เจริญ บุญญวัฒน์. การทำและการใช้หนังสืออ่านประกอบวิชาวิทยาศาสตร์เบื้องต้น. เอกสารการอบรมครูวิทยาศาสตร์ชั้นประถมศึกษาตอนปลาย, สมาคมวิทยาศาสตร์แห่งประเทศไทย, 2512.

จารุวรรณ สันธุ์โสภณ. วิทยานุกรมบรรณารักษศาสตร์. กรุงเทพมหานคร: กรุงเทพฯการพิมพ์, 2521.

เฉลิม มลิลลา. หลักและวิธีการสอนประวัติศาสตร์ในโรงเรียนมัธยม. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2521.

ชัยอนันต์ สมุทวณิช. การเมืองการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองไทย พ.ศ.2411-2475. สมาคมสังคมศาสตร์, ม.ป.ป.

ณรงค์ พ่วงพิศ. เอกสารการสอนวิชาประวัติ 212: ประวัติศาสตร์ไทยสมัยธนบุรีและรัตนโกสินทร์. มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒประสานมิตร, 2531.

ทองต่อ กล้ายไม้ ณ อยุธยา. 100 ปีประถมศึกษาเพื่อทวยราษฎร์. สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ กระทรวงศึกษาธิการ, 2527.

- ธวัช บุรีรักษ์. เอกสารประกอบการสอนวิชาภูมิศาสตร์. พิษณุโลก: มหาวิทยาลัยศรีนครินทร
 วัชรพิชญ์โลก, 2523.
- ธรรมการ, กระทรวง. ประกาศกระทรวงธรรมการเรื่องเปลี่ยนแปลงอัตราคะแนนในประมวล
 ศึกษาศึกษาพิเศษ ภาค 2. พระนคร: โรงพิมพ์โรงเรียนช่างพิมพ์วัดสังเวช, 2482.
- นายยา กัทรแสงไทย. ยุทธวิธีการสอนสังคมศึกษา. กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์, 2525.
- นิรมล สวัสดิ์บุตร. แนวคิดทางการศึกษาของบุคคลสำคัญของไทยในรอบสองร้อยปีแห่งกรุงรัตน-
 โกสินทร์: พระวรวงศ์เธอกรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิยากร. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์
 ศีรณสาร, 2526.
- เบญจวรรณ สุนทรากุล. วิวัฒนาการของแบบเรียนไทย. พระนคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัย
 รามคำแหง, 2518.
- ปราณี โปธิสุข. เอกสารประกอบการสอนวิชา กศ.ส.ส.532. การวิเคราะห์หนังสือแบบเรียน
 สังคมศึกษา. ภาควิชาการศึกษา คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 2527.
- ปรีดา วัชรานุกร. พระปกเกล้าฯกับระบอบประชาธิปไตย. กรุงเทพฯ: การพิมพ์พระนคร, 2520.
- เพ็ญศรี คุ้ม. ประวัติศาสตร์กรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 4-2475. กรุงเทพฯ: อมรินทร์การพิมพ์,
 2525.
- พรเพ็ญ ปทุมศิริ. วิวัฒนาการของหลักสูตรประถมศึกษา. เอกสารอัดสำเนาฝ่ายพัฒนาหลักสูตร
 ประถมศึกษา ศูนย์พัฒนาหลักสูตร, ม.ป.ป.
- รัฐจวน อินทรกำแหง. การเลือกหนังสือและการซื้อวัสดุห้องสมุด. พระนคร: สมาคมห้องสมุด
 แห่งประเทศไทย, 2508.
- ลาวัณย์ วิทยาอุทกุล และ ปราณี โปธิสุข. "การวิเคราะห์และการใช้หนังสือสังคมศึกษา"
เอกสารการสอนชุดวิชาการศึกษาสังคมศึกษา หน่วยที่ 5-9 มหาวิทยาลัยสุโขทัย
ธรรมาธิราช. กรุงเทพมหานคร: รุ่งศิลป์การพิมพ์, 2526.
- วารีย์ ทีระจิตร. การวิเคราะห์แบบเรียนในระดับประถมศึกษา. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์
 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2531.
- _____ . การพัฒนาการสอนสังคมศึกษาระดับประถมศึกษา. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์
 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2534.

- วิชาการ, กรม. ความเป็นมาของหลักสูตรสามัญศึกษา. เอกสารประกอบการพิจารณาปรับปรุงหลักสูตรในปีการศึกษาระหว่าง พ.ศ.2513. กระทรวงศึกษาธิการ, 2513.
- วิชัย ราชฤทธิ์ศิริ. หลักสูตรและแบบเรียนประถมศึกษา. กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิช, 2518.
- วิชัย เสวะมาศย์. การเลิกทาสในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. พระนคร: สำนักวิจัยสถาบันพัฒนาบริหารศาสตร์, 2509.
- วิลาสวงศ์ พงศะบุตร. ประวัติศาสตร์กรุงรัตนโกสินทร์ เล่ม 2 รัชกาลที่ 4-พ.ศ.2475. กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์การพิมพ์, 2525.
- วุฒิชัย มูลศิลป์. ประวัติศาสตร์กรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 4-พ.ศ.2475. กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์การพิมพ์, 2525.
- วรวิทย์ วตินสรากร. การศึกษาของไทย. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มิตรสยาม, 2516.
- ศึกษาธิการ, กระทรวง. ประมวลศึกษาพิเศษ ภาค 2 ระเบียบการสอนความรู้รักเรียนแผนกประถมศึกษา. ม.ป.ท., 2465.
- _____. ประวัติกระทรวงศึกษาธิการ พ.ศ.2434-2507. พระนคร: โรงพิมพ์คุรุสภา, 2507.
- _____. คำสั่งกระทรวงศึกษาธิการเรื่องกำหนดหนังสือเรียนสำหรับเลื่อนใช้ในโรงเรียนระดับประถมศึกษา ปีการศึกษา 2524. ม.ป.ท., 2524.
- เสถียร ลายลักษณ์, ร.ต.ท. และคณะ. ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม 6. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เดลีเมล์, 2478.
- สรราช แสงวิเชียร และ วิมลพรรณ บิดธวัชชัย. กรณีสวรรคต 9 มิถุนายน 2489. กรุงเทพมหานคร: กรุงเทพมหานครการพิมพ์, 2517.
- สุณีย์ อัศฺาตร์. ความเป็นมาของแบบเรียนภาษาไทย. ภาควิชาภาษาไทย คณะวิชามนุษย-ศาสตร์และสังคมศาสตร์ วิทยาลัยครูธนบุรี, 2526.
- สุนทร สุนันท์ชัย. เทคนิคและวิธีสอนสังคมศึกษา. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สหบัณฑิต, 2514.
- สมพงษ์ เกษมสิน. การปกครองของไทย. (พิมพ์ครั้งที่ 3) กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิช, 2518.

วิทยานิพนธ์

- จิตรบุณราม เฝ้าวัฒนา. "การสำรวจปัญหาและอุปสรรคในการสอนวิชาสังคมศึกษา ชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น" วิทยานิพนธ์ปริญฎามหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2508.
- ชูลีพร พงษ์สมบูรณ์. "พัฒนาการของหนังสือเรียนวิชาสังคมศึกษาระดับมัธยมศึกษาในประเทศไทย" วิทยานิพนธ์ปริญฎามหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2532.
- เชี่ยวชาญ โสมขันเงิน. "การวิเคราะห์เนื้อหาหลักสูตร พ.ศ.2521 ระดับประถมศึกษาปีที่ 1-2 เกี่ยวกับลักษณะความเป็นพลเมืองดี" วิทยานิพนธ์ปริญฎามหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2528.
- ชัยรัตน์ ชลวิถึ. "การศึกษาเปรียบเทียบการออกแบบกราฟิกหนังสือแบบเรียนไทยระดับมัธยมศึกษาตอนต้น ระหว่างสำนักพิมพ์ของรัฐบาลและ เอกชน" วิทยานิพนธ์ปริญฎามหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2525.
- คุณณี ยันต์เจริญ. "การศึกษาลักษณะของคุณภาพของแบบเรียนหน้าที่พลเมืองสำหรับชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น" วิทยานิพนธ์ปริญฎามหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2514.
- ทวี บุญหมื่น. "ลักษณะของแบบเรียนและการใช้แบบเรียนภาษาไทยเบื้องต้น ตั้งแต่พุทธศักราช 2431 ถึง 2525" วิทยานิพนธ์ปริญฎามหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2528.
- ธาดาศักดิ์ วชิรปรัชญาพงษ์. "การวิเคราะห์หนังสือแบบเรียนวิทยาศาสตร์ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 ในแง่รูปแบบและวิธีการเสนอเนื้อหา" วิทยานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต วิทยาลัยวิชาการศึกษาประสานมิตร, 2515.
- ธีรศักดิ์ อัครบวร. "ขนาดและแบบตัวพิมพ์ไทยที่เหมาะสมแก่แบบเรียนระดับมัธยมศึกษา" วิทยานิพนธ์ปริญฎามหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2528.
- น้ำอ้อย อุมะวิชนี. "ความคิดเห็นเกี่ยวกับแบบเรียนวิชาประวัติศาสตร์ไทยในระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย" วิทยานิพนธ์ปริญฎามหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2521.

- ประทีป จรัสรุ่งรวิาร. "การวิเคราะห์หนังสือแบบเรียนวิทยาศาสตร์ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3
ในแง่รูปแบบและวิธีการเสนอเนื้อหา" วิทยานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต วิทยาลัย
วิชาการศึกษาระสาสมัคร, 2514.
- ประเสริฐ กิติรัตน์ตระกูล. "การวิเคราะห์เนื้อหาหลักสูตรวิชาสังคมศึกษา ชั้นมัธยมศึกษา
ตอนต้น พุทธศักราช 2521 เกี่ยวกับลักษณะความเป็นพลเมืองดี" วิทยานิพนธ์
ปริญญามหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2526.
- ปราณี สิทธิสะอาด. "ความคิดเห็นของครูและนักเรียนหลักภาษาไทยชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น
เล่ม 1" วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย,
2523.
- พาสี แสงกิจ. "แนวคิดเกี่ยวกับการปรับปรุงการสอนวิชาสังคมศึกษาในมัธยมศึกษาตอนปลาย"
วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2509.
- พาสนา กิจถาวร. "บทบาทของคณะสงฆ์ในเรื่องการศึกษาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระ
จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว" วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย, 2524.
- พีรณัฐ ภาสุภักทร. "หลักเกณฑ์ในการสร้างภาพประกอบหนังสือแบบเรียนระดับมัธยมศึกษา
ตอนปลาย" วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย,
2513.
- พรทิพย์ ศิริสมบูรณ์เวช. "การวิเคราะห์หนังสือเรียนภาษาไทย วิชาภาษา กับวัฒนธรรมระดับ
มัธยมศึกษาตอนปลาย" วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย, 2528.
- เขาวนนท์ เชษฐรัตน์. "การศึกษาพัฒนาการของแบบเรียนประกอบภาพของไทย" วิทยานิพนธ์
ปริญญามหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2524.
- ลัดดา สุวรรณกุล. "พัฒนาการของหลักสูตรประถมศึกษาและมัธยมศึกษาในประเทศไทย"
วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2518.
- วนิดา วุฒิสถียร. "พัฒนาการของหลักสูตรวิชาประวัติศาสตร์ในระดับประถมศึกษา และ
มัธยมศึกษา" วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย,
2527.

- วาสนา ยศปริญญา. "การวิเคราะห์เนื้อหาหลักสูตร พ.ศ.2521 ระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 5-6 เกี่ยวกับลักษณะความเป็นพลเมืองดี" วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2527.
- ศุภวรรณ รัตนากุณา. "พัฒนาการของหลักสูตรและการสอนจริยศึกษาในระดับประถมศึกษา ตั้งแต่พุทธศักราช 1826 จนถึงพุทธศักราช 2533" วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2534.
- ศรีสุดา จรียากุล. "การสร้างบทเรียนแบบโปรแกรมเรื่องกลอนดอกสร้อย ราพิงในป่าช้า ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3" วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2520.
- สุกัญญา โชติพานิช. "การวิเคราะห์แบบเรียนวรรณคดีไทยชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3" วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2518.
- สุภาณี โคตรจรัส. "แนวคิดเกี่ยวกับการปรับปรุงการสอนวิชาสังคมศึกษาในชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น" วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2510.
- สุภา อักษรดิษฐ์. "การวิเคราะห์จุดมุ่งหมายของการประถมศึกษาไทย" วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2527.
- เสกสรรค์ อรรถยานันทน์. "การวิเคราะห์เนื้อหาหลักสูตร พ.ศ.2521 ระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 3-4 เกี่ยวกับลักษณะความเป็นพลเมืองดี" วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2527.
- หอมทวล มีเกิด. "ความคิดเห็นเกี่ยวกับแบบเรียนหนังสือหน้าที่พลเมืองในระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย" วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2517.

บทความและวารสาร

- จินตนา ภาภาชูยี. "หนังสือเรียนที่ไม่ใช่แบบเรียน," ประชาศึกษา 28 (มีนาคม 2520): 22-23.

จินตนา ภาคาชฎี. "การพิจารณาคุณค่าหนังสือสำหรับเด็ก," จันทร์เกษม (กันยายน-ตุลาคม 2530): 40-52.

บุญสม เอวารพ. "ก้าวใหม่ในวงการศึกษาศึกษา," วิทยาคาร 2 (กุมภาพันธ์ 2495): 163-172.

ไพฑูรย์ สีนลารัตน์. "ใครจะรู้ดีเท่าเขา...ครูชนบท," วิทยาสาร, ปีที่ 23 ฉ.43 (15 พฤศจิกายน 2515): 14-17.

แม่นมมาส ชาลิต. "การผลิตหนังสือในประเทศที่กำลังพัฒนา" วารสารห้องสมุด, 226 (พฤศจิกายน-ธันวาคม 2521): 574-548.

สงวน พิศาลรัศมี. "การศึกษาเบ็ดเสร็จ ความหวังใหม่ของการศึกษา" วิทยาสาร, ปีที่ 24 ฉ.22 (8 มิถุนายน 2516): 12.

สกิด โชคิกรณ. "ช่องว่างระหว่างอุดมการณ์กับความเป็นจริงในโรงเรียนประชาบาล" วิทยาสาร, ปีที่ 24 ฉ.7 (15 กุมภาพันธ์ 2516): 30-32.

สุมิตร คุณากร. "แนวคิดสำหรับโฉมใหม่ของหลักสูตรไทย" วารสารสามัญศึกษา, 11 (พฤศจิกายน 2517): 7.

สุนน อมรวิวัฒน์. "หนังสือแบบเรียนสังคมศึกษา มนตราที่คลายความขลัง" อาจารย์สาร 3, 9 (มกราคม-มีนาคม 2517): 71-82.

เอกสารจดหมายเหตุ

จดหมายเหตุแห่งชาติ, กอง. เอกสารรัชกาลที่ 5 แห่ง ศ.1. ตรวจและจัดโครงการศึกษา. ความเห็นของพระยาวิสุทธสุริยศักดิ์เรื่องการจัดการศึกษา ร.ศ.117 (พ.ศ.2441), 8 เมษายน-23 กุมภาพันธ์, ร.ศ.117.

____. เอกสารรัชกาลที่ 5 แห่ง ศ.1 เบ็ดเสร็จศึกษาธิการ เรื่องราชการในกรม ศึกษาธิการ ปี 1250-108-110 มกราคม 107-6 พฤศจิกายน 111.

____. เอกสารรัชกาลที่ 5 แห่ง ศ.1. เบ็ดเสร็จศึกษาธิการ โจทย์เลข (ประโยค 1) เล่ม 2.

____. เอกสารรัชกาลที่ 5 แห่ง ศ.1. เบ็ดเสร็จศึกษาธิการ รายงานกรมศึกษาธิการ ร.ศ.117. 20 กรกฎาคม 118 ที่ 46/156 ลว 14 กรกฎาคม ร.ศ.118 เล่ม 3.

- จดหมายเหตุแห่งชาติ, กอง. เอกสารรัชกาลที่ 5 แฟ้ม ศ.2. ตรวจสอบและจัดโครงการศึกษา.
ความเห็นที่จะจัดการศึกษาของนักเรียนสยามในประเทศอังกฤษ 6 เมษายน ร.ศ.117.
- ____. เอกสารรัชกาลที่ 5. 13.2/21 เรื่องการจัดการทหาร. 30 พฤศจิกายน ร.ศ.120.
- ____. เอกสารรัชกาลที่ 5 ศ.2/5 โครงการศึกษา 21 มิถุนายน 117-29 กันยายน 129.
- ____. เอกสารรัชกาลที่ 5 แฟ้ม ศ.2. พระยารัษฎนครบดีทูลเกล้าฯถวายความเห็นในเรื่อง
 ที่จะจัดการศึกษาให้เป็นประโยชน์แก่คนทุกชั้นทุกชนิด. 22 พฤศจิกายน ร.ศ.124.
- ____. เอกสารรัชกาลที่ 5 แฟ้ม ศ.12. จัดการศึกษาและการศึกษา จัดการเล่าเรียนตาม
 มณฑลต่าง ๆ. กันยายน 117-กุมภาพันธ์ 117.
- ____. เอกสาร ร.6 บ. 1/64 เล่มที่ 4. สำเนาพระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระ
 พระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวถึงเจ้าพระยายมราช. 4 มิถุนายน, ร.ศ.131.
- ____. เอกสารรัชกาลที่ 6 แฟ้ม ศ.2. ประกาศและพระราชบัญญัติ คำแนะนำกระทรวง
 ศึกษาธิการ ฉบับที่ 1 เรื่องป้องกันมิให้เด็กโคชขึ้นเป็นคนหลังโกงและชาวอน ฉบับที่ 2
 เรื่องวิชาเพาะปลูกเป็นส่วนสำคัญ พระราชบัญญัติ พงศ.2465.
- ____. เอกสารรัชกาลที่ 6 แฟ้ม 10 จัดการศาสนาและการศึกษา, ความเห็นที่จะจัดการ
ศึกษา 131.
- ____. เอกสารรัชกาลที่ 7. ส.บ.2 47/32 พระราชบันทึกการปกครอง. "Problems
 of Siam" ถึงพระยาภิรมย์ภักดี. 23 กรกฎาคม 2469.

หลักสูตร

- ธรรมการ, กระทรวง. กฎพิทักษ์สำหรับการศึกษาเป็นหลักสูตรในโรงเรียนมูลสามัญ พ.ศ.
 2435.
- ____. หลักสูตร พ.ศ.2438.
- ____. หลักสูตรประถมศึกษาสำหรับสอบไล่ประกาศนียบัตรประโยค 1. ร.ศ.124. พ.ศ.2448.
- ____. หลักสูตรมูลศึกษาสำหรับช่วงเวลา 2 หรือ 3 ปี อายุตั้งแต่ปีที่ 7 ถึงปีที่ 9 พ.ศ.2452.
 พระนคร: โรงพิมพ์อักษรนิติ, 2452.

ธรรมการ, กระทรวง. หลักสูตรสามัญศึกษา พ.ศ.2454. พิมพ์ครั้งที่ 2. พระนคร:

โรงพิมพ์อักษรนิติ, 2454.

____. หลักสูตรหลวง หลักสูตรสามัญ พ.ศ.2456.

____. ประมวลศึกษา ภาค 2. หลักสูตรสามัญ พ.ศ.2464.

____. ประมวลศึกษา ภาค 2. หลักสูตรชั้นประถมศึกษา พ.ศ.2480. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์
โรงเรียนช่างพิมพ์วัดสังเวช, 2480.

____. หลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ.2491.

____. หลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ.2498.

____. หลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ.2503. กรุงเทพมหานคร: ครูสภาลาดพร้าว, 2503.

____. หลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ.2521. กรุงเทพฯ: ครูสภาลาดพร้าว, 2521.

สัมภาษณ์

กาญจนา หาญตรีภานนท์. อาจารย์ 2 ระดับ 5. โรงเรียนนาหลวง กรุงเทพมหานคร.

สัมภาษณ์. 26 สิงหาคม 2535.

จาเรญ ให้อย. ผู้เชี่ยวชาญด้านพัฒนาหลักสูตร ระดับ 8 กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ.

สัมภาษณ์. 27 ตุลาคม 2536.

ทวี หนูประดิษฐ์. อาจารย์ 2 ระดับ 6. โรงเรียนวัดบางปะกอก กรุงเทพมหานคร.

สัมภาษณ์. 26 สิงหาคม 2535.

ทวีพร ทองคำใบ. นักวิชาการช่างศิลป์ ระดับ 6. ฝ่ายเลขศิลป์ ศูนย์พัฒนาหนังสือ กรม

วิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ. สัมภาษณ์. 27 สิงหาคม 2535.

ทวีป มหาวิจิตร. อาจารย์ 1 ระดับ 4. โรงเรียนบ้านโป่งไทร สระบุรี. สัมภาษณ์.

2 สิงหาคม 2535.

ทันทีพิศ ขอบธรรม. อาจารย์ 2 ระดับ 6. โรงเรียนชุมชนจอมบึง ธนบุรี. สัมภาษณ์.

5 กันยายน 2535.

บุญชู ศรีสุข. ข้าราชการบำนาญ. สัมภาษณ์. 5 กันยายน 2535.

- บุญศรี กสิวัต. อาจารย์ 2 ระดับ 6. โรงเรียนพลอยจตุรจีดา กรุงเทพมหานคร. สัมภาษณ์.
26 สิงหาคม 2535.
- ประทุม รัตติวัฒนา. อาจารย์ 2 ระดับ 6. โรงเรียนรัตนจินะอุทิศ กรุงเทพมหานคร.
สัมภาษณ์. 26 สิงหาคม 2535.
- ปราณี รอดโพธิทอง. ผู้เชี่ยวชาญพิเศษระดับ 9. สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษา
แห่งชาติ กระทรวงศึกษาธิการ. สัมภาษณ์. 16 สิงหาคม 2535.
- พราวพรรณ โกมลมาลย์. นักวิชาการศึกษาระดับ 8. หัวหน้าหลักสูตรกลุ่มสร้างเสริม
ประสบการณ์ชีวิต กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ. สัมภาษณ์. 27 สิงหาคม
2535.
- มุกดา ต้อง เสรีกุล. เจ้าหน้าที่ห้องสมุดหนังสือเรียนกรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ.
สัมภาษณ์. 27 สิงหาคม 2535.
- ลัดดาวัลย์ แสงสาส์. อาจารย์ 2 ระดับ 6. โรงเรียนวัดฉัตรแก้วจวงกลณี กรุงเทพมหานคร.
สัมภาษณ์. 26 สิงหาคม 2535.
- ลินจง อินทร์ทรัพย์. รองศาสตราจารย์ภาควิชาประถมศึกษา คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย. สัมภาษณ์. 23 สิงหาคม 2536.
- วันเพ็ญ สุทธาทาศ. นักวิชาการศึกษา ศูนย์พัฒนาหนังสือ กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ.
สัมภาษณ์. 27 สิงหาคม 2535.
- ศุภวราณ รัตนาภูพา. อาจารย์ 2 ระดับ 5. โรงเรียนรัตนจินะอุทิศ กรุงเทพมหานคร.
สัมภาษณ์. 26 สิงหาคม 2535.
- สุกัญญา งามบรรจง. หัวหน้ากลุ่มพัฒนาสื่อด้านคุณภาพชีวิต กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ.
สัมภาษณ์. 27 สิงหาคม 2535.
- สุภรณ์ สภาพงศ์. ผู้อำนวยการศูนย์แนะแนวการศึกษาและอาชีพ กรมวิชาการ กระทรวง
ศึกษาธิการ. สัมภาษณ์. 26 สิงหาคม 2535.
- สมชาย ศรีโชค. อาจารย์ 2 ระดับ 6. โรงเรียนวัดไก่อ่เตี้ย กรุงเทพมหานคร. สัมภาษณ์.
26 สิงหาคม 2535.

ภาษาอังกฤษ

สถาบันไทยศึกษา มช., F.O. 371/18206. Political Situation in Siam.

Notes on Sir Holland's Audience with H.M. The King, March 3,
1934.

Dale, Edgar. Audio-Visual Methods in Teaching. 3d ed., New York:
Holt Rinehart and Winston Inc., 1969.

Deighton, Lee C. "Textbooks: Role in Education" In Deighton, Lee
C. (edit), 1971. The Encyclopedia of Education. Vol. 9.
New York: The Macmillan Company, The Free Press, 1971.

Fraser, Dorothy Melure and West, Edith. Social Studies in Secondary
School. New York: The Ronald Press Company, 1961.

Karl U. Smith. "The Scientific Principle of Textbook Design and
Illustration." A.V. Communication Review (Department of
Audio-Visual Instruction, Winter, 1966.

Kenworthy Leonard S. Guide to Social Studies Teaching in Secondary
School. Belmont, California: Woodworth, 1962.

Nichols, Arthur-S, and Ochoa Anna. "Evaluation Textbook for Elemen-
tary Social Studies: Criteria for the Seventies." Social
Education 35 (March), 1971.

Ralph, Preston C. Teaching in Social Study in Elementary School.
New York: Holt Rinehart and Winston, 1960.

Webster, Noah. Webster's New International Dictionary of English
Language. 2d ed., Springfield: G. and C. Merriam Co.,
Publisher, 1955.

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก.

การสัมภาษณ์ (รายนามผู้ทรงคุณวุฒิ แบบสัมภาษณ์)

1. รองศาสตราจารย์ลินจง อินทร์มพรรษ์ คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
2. นางสุภรณ์ สภาพงศ์ ผู้อำนวยการศูนย์แนะแนวการศึกษาและอาชีพ กรมวิชาการ
กระทรวงศึกษาธิการ
3. นางปราณี รอดโพธิ์ทอง ผู้เชี่ยวชาญพิเศษระดับ 9 สำนักงานคณะกรรมการ
การประถมศึกษาแห่งชาติ กระทรวงศึกษาธิการ
4. นางสาวจาเริญ ให้ไทย ผู้เชี่ยวชาญด้านพัฒนาหลักสูตร ระดับ 8 กรมวิชาการ
กระทรวงศึกษาธิการ
5. นางสาวเพราพรรณ โภกลมมลัย นักวิชาการการศึกษาระดับ 8 หัวหน้าหลักสูตร
กลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ
6. นางวันเพ็ญ สุทธากาศ นักวิชาการการศึกษา ศูนย์พัฒนาหนังสือ กรมวิชาการ
กระทรวงศึกษาธิการ
7. นางสาวสุกัญญา งามบรรจง หัวหน้ากลุ่มพัฒนาสื่อด้านคุณภาพชีวิต กรมวิชาการ
กระทรวงศึกษาธิการ
8. นายทวีพร ทองคาบ นักวิชาการช่างศิลป์ระดับ 6 ฝ่ายเลขศิลป์ ศูนย์พัฒนา
หนังสือ กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ
9. นางมุกดา ต້อง เสรีกุล เจ้าหน้าที่ห้องสมุดหนังสือเรียน กรมวิชาการ
กระทรวงศึกษาธิการ
10. นางประทุม รัตติวัฒนา อาจารย์ 2 ระดับ 6 โรงเรียนรัตนจินะอุทิศ
กรุงเทพมหานคร
11. นางกาญจนา หาญตรีภานนท์ อาจารย์ 2 ระดับ 5 โรงเรียนนาหลวง
กรุงเทพมหานคร
12. นางบุญศรี กลีรัตน์ อาจารย์ 2 ระดับ 6 โรงเรียนพลอยจตุรจินดา
กรุงเทพมหานคร

13. นายทวีป มหาวิจิตร อาจารย์ 1 ระดับ 4 โรงเรียนบ้านป่าบงไพร จังหวัดสระบุรี ได้รับรางวัลครูสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิตดีเด่นระดับจังหวัด ปีงบประมาณ 2528
14. นางบุญชู ศรีสุข ชำราชการบ้านาญ
15. นางสาวศศิวิทย์ แสงสาส์ อาจารย์ 2 ระดับ 6 โรงเรียนวัดจักรแก้วจวงกลณี กรุงเทพมหานคร ได้รับรางวัลครูวิชาสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิตดีเด่นระดับกรุงเทพมหานคร ปีงบประมาณ 2535-2536
16. นายทัศนิตย์ ชอธรรม อาจารย์ 2 ระดับ 6 โรงเรียนชุมชนจอมบึง จังหวัดราชบุรี ได้รับรางวัลครูวิชาเสริมสร้างประสบการณ์ชีวิตดีเด่นระดับจังหวัด ปีงบประมาณ 2535
17. นางศุภวรรณ รันตนาภุภา อาจารย์ 2 ระดับ 5 โรงเรียนรัตนจินะอุทิศ กรุงเทพมหานคร
18. นายสมชาย ศรีโชค อาจารย์ 2 ระดับ 6 โรงเรียนวัดไก่เตี้ย กรุงเทพมหานคร ได้รับรางวัลครูวิชาสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิตดีเด่น ระดับกรุงเทพมหานคร ปีงบประมาณ 2536
19. นายทวี หนูประดิษฐ์ อาจารย์ 2 ระดับ 6 โรงเรียนวัดบางปะกอก กรุงเทพมหานคร

แบบสัมภาษณ์ผู้มีส่วนในการจัดทำหลักสูตรและหนังสือเรียน

- ชื่อนามสกุล.....ตำแหน่ง.....

1. ท่านเป็นผู้มีประสบการณ์หรือมีส่วนเกี่ยวข้องกับการจัดทำหลักสูตรและการจัดทำหนังสือเรียน
 กลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิตอย่างไรบ้าง.....

 2. ขอให้ท่านโปรดอธิบายลักษณะของหนังสือเรียนกลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต ดังต่อไปนี้
 - 2.1 ด้านเนื้อหา.....

 - 2.2 ด้านวิธีการเรียงเรียง.....

 - 2.3 ด้านรูปเล่ม.....

 3. ท่านคิดว่าด้านเนื้อหา วิธีการเรียงเรียง และรูปเล่ม ของหนังสือเรียนกลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิตมีพัฒนาการเป็นอย่างไรบ้าง และเพราะสาเหตุใดจึงเกิดการเปลี่ยนแปลง
 - 3.1 ด้านเนื้อหา.....

 - 3.2 ด้านวิธีการเรียงเรียง.....

 - 3.3 ด้านรูปเล่ม.....

 4. ท่านมีความคิดเห็นอย่างไรเกี่ยวกับเรื่องต่อไปนี้
 - 4.1 ปัญหาและอุปสรรคในการจัดทำหนังสือเรียนกลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต.....

 - 4.2 แนวโน้มของเนื้อหา วิธีการเรียงเรียง และรูปเล่มในอนาคต.....

 5. ข้อเสนอแนะอื่น ๆ

แบบสัมภาษณ์ครูผู้ใช้นั่งโต๊ะเรียน

- ชื่อ.....นามสกุล.....ตำแหน่ง.....
1. ท่านเป็นผู้มีประสบการณ์หรือมีส่วนเกี่ยวข้องกับการใช้นั่งโต๊ะเรียนกลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิตอย่างไรบ้าง.....
.....
.....
 2. ขอให้ท่านโปรดอธิบายลักษณะของหนังสือเรียนกลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต ดังต่อไปนี้
 - 2.1 ด้านเนื้อหา.....
.....
 - 2.2 ด้านวิธีการเรียงเรียง.....
.....
 - 2.3 ด้านรูปเล่ม.....
.....
 3. ท่านคิดว่าด้านเนื้อหา วิธีการเรียงเรียง และรูปเล่ม ของหนังสือเรียนกลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต มีพัฒนาการเป็นอย่างไรบ้าง
 - 3.1 ด้านเนื้อหา.....
.....
 - 3.2 ด้านวิธีการเรียงเรียง.....
.....
 - 3.3 ด้านรูปเล่ม.....
.....
 4. ท่านมีความคิดเห็นอย่างไรเกี่ยวกับเรื่องต่อไปนี้
 - 4.1 ปัญหาและอุปสรรคในการใช้นั่งโต๊ะเรียนกลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต.....
.....
 - 4.2 แนวโน้มของเนื้อหา วิธีการเรียงเรียง และรูปเล่มในอนาคต.....
.....
 5. ข้อเสนอแนะอื่น ๆ

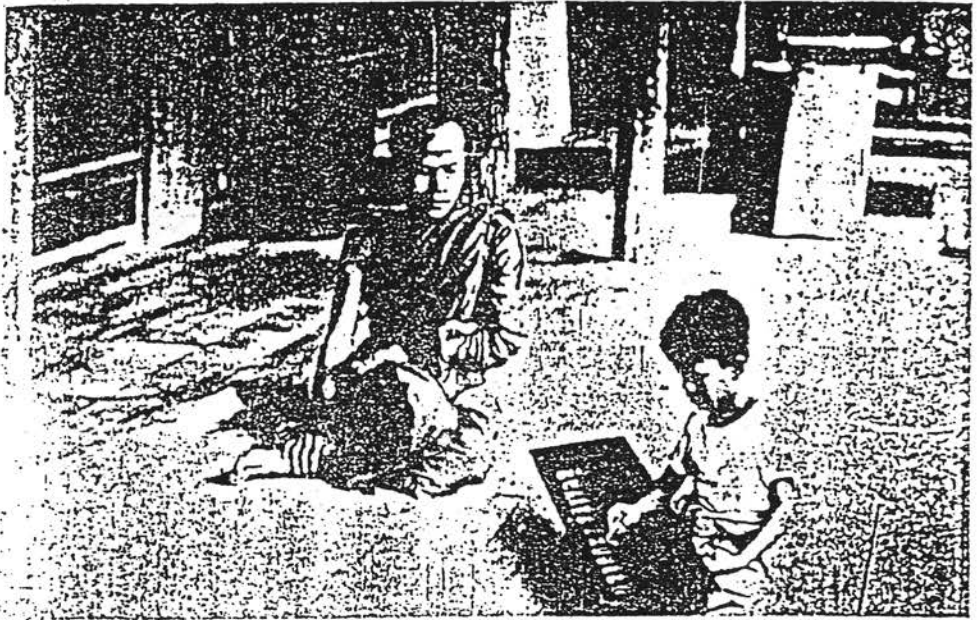
ภาคผนวก ข.

รายชื่อหนังสือเรียนที่ใช้ในการวิจัย

1. หนังสือเรียนความรู้เรื่อง เมืองไทย
2. หนังสือเรียนธรรมจริยา
- 3-4. หนังสือเรียนภูมิศาสตร์ เล่ม 1,2
5. หนังสือเรียนหน้าที่พลเมือง
6. หนังสือเรียนในบ้าน นอกบ้าน
- 7-8. หนังสือเรียนเมืองที่เราอยู่ ตอน 1-2
- 9-10. หนังสือเรียนสังคมเรียน เล่ม1,2
- 11-12. หนังสือเรียนสังคมศึกษา ชุมชนบ้านเมืองของเรา, ชุมชนบุคคลสำคัญของชาติ
- 13-14. หนังสือเรียนสังคมศึกษา ตอนประวัติศาสตร์ไทย, ชุมชนเราและเพื่อนบ้านของเรา
15. หนังสือเรียนศีลธรรม
- 16-18. หนังสือเรียนหน้าที่พลเมือง ป.5, ป.6, ป.7
19. หนังสือเรียนภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์
20. หนังสือเรียนสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต ป.3
21. หนังสือเรียนสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต ป.4
22. หนังสือเรียนสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต ป.5
23. หนังสือเรียนสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต ป.6

ภาคผนวก ค.

ภาพประกอบ

พระสงฆ์สอนหนังสือเด็ก การสอนเรียกว่า "ค่อหนังสือ"

แบบสอนอ่าน

กรมตำรา กระทรวงธรรมการ

ธรรมจริยา เล่ม ๑

เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี

กย

พระยาอนุกิจวิสูตร

เรียบเรียง

พิมพ์

พิมพ์ครั้งที่สิบสอง ๒๐,๐๐๐ ฉบับ

พ.ศ. ๒๔๖๗

ปลัดกระทรวงการเคหะ ๑๓ สังกศ

พิมพ์จำหน่ายที่โรงพิมพ์อักษรนิติ บางขุนพรหม

มีกรรมสิทธิ์ตามพระราชบัญญัติ

แบบสอนอ่านลัคนศึกษา
 ในบ้าน นอกบ้าน
 ชั้นประถมปีที่ ๑

ม
 ๓๐๐
 ค
 ๕๑

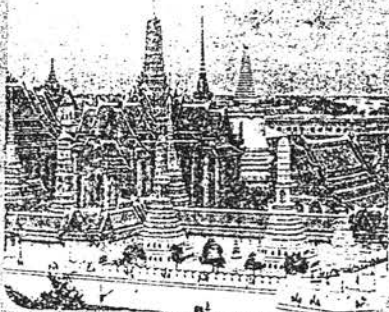
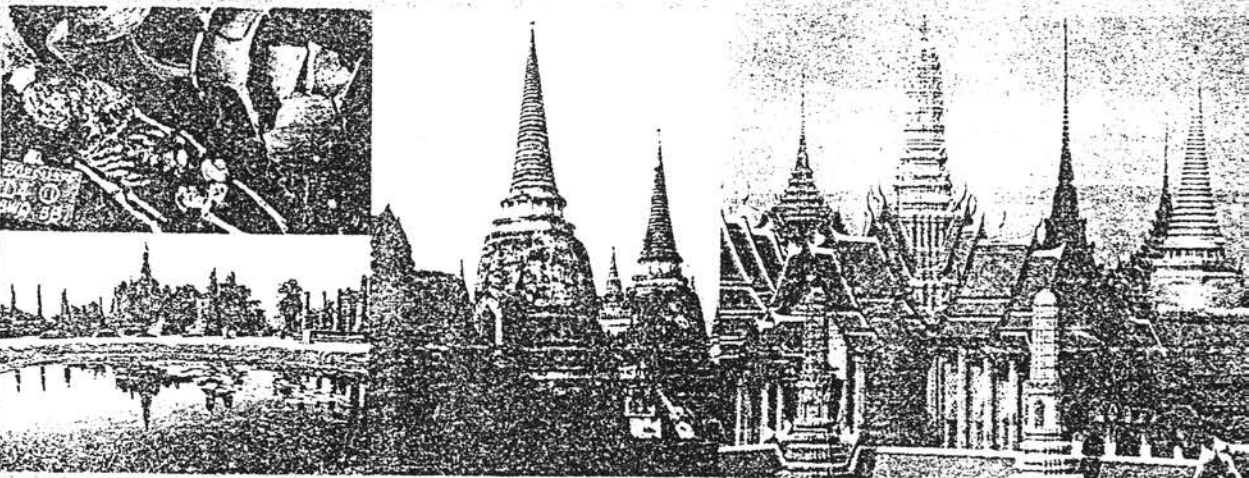
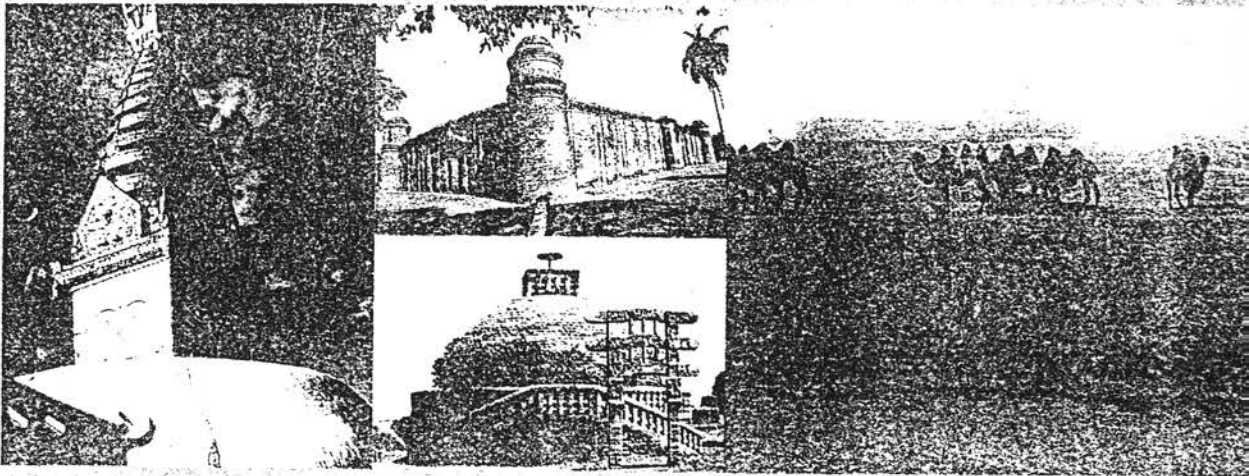
ตัวอย่างแบบเรียน
 ของ
 กรมศึกษาธิการ

ของ
 กระทรวงศึกษาธิการ

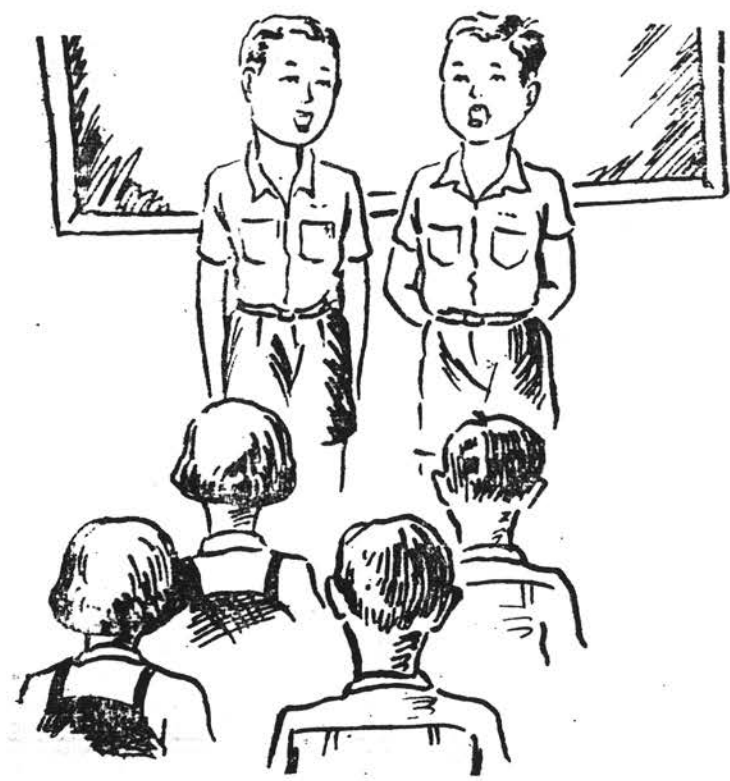
หนังสือเรียน

สร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต

ชั้นประถมศึกษาปีที่ ๖

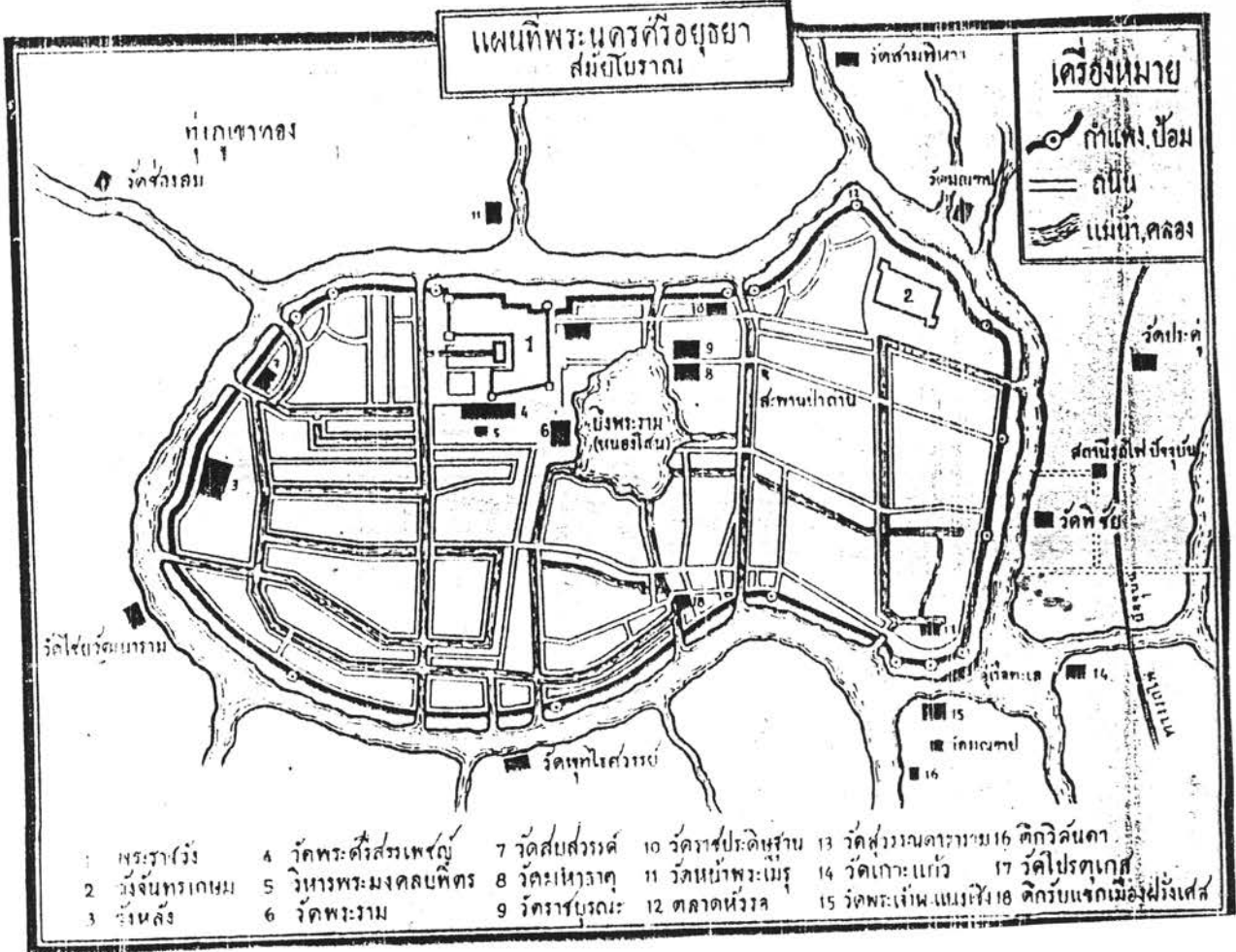

**บ้านเมืองของเราและ
ประเทศเพื่อนบ้าน**

ภาพเปรียบเทียบสมถาวาาเด็ก ในหนังสือเรียนช่วงที่ 1 (พ.ศ. 2458-2498)

กับช่วงเวลาที 3 (พ.ศ. 2521-2534)

ภาพวาดในหนังสือเรียนช่วงที่ 1 (พ.ศ. 2458-2498)

ภาพวาดในหนังสือเรื่องตัวที่ 3 (น.ศ. 2521-2534)

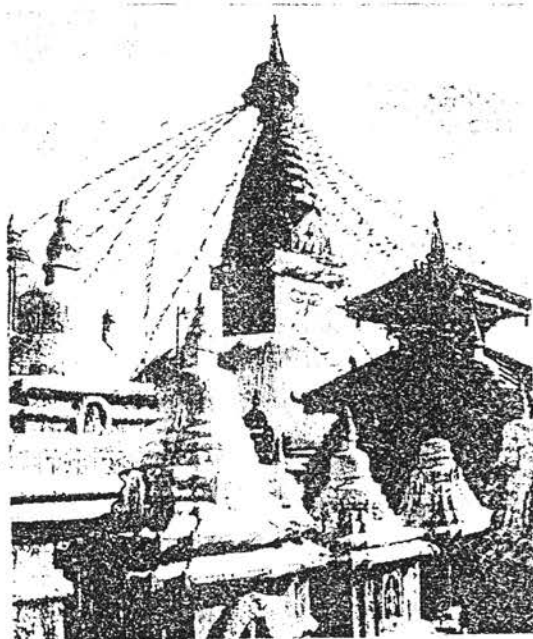
คนชาติขยัลในเกาะเบนีโฮงจังหวัดถนังกาเรองเร

ชาวพื้นเมืองเนปาล

ภาพเปรียบเทียบลักษณะท่าของคนในหนังสือเรียนครั้งที่ 2 (พ.ศ. 2503-2520)

กับช่วงเวลาที่ 3 (พ.ศ. 2531-2534)

ภาพเปรียบเทียบถนนด้านสถานีในหนังสือเรื่องช่วงที่ 2 (พ.ศ. 2503-2520)

จะเป็นภาพทิวทัศน์ กับช่วงเวลา 3 (พ.ศ. 2521-2534)

ภาพในช่วงที่ 3 จะเป็นภาพด้านสี่

ภาคผนวก ง .

สภาพการจัดการศึกษา และหนังสือเรียนสังคมศึกษาในสมัยโบราณ

(ตั้งแต่ พ.ศ.1826 - พ.ศ.2394)

ประเทศไทยได้จัดการศึกษามาตั้งแต่สมัยโบราณ คือ สมัยกรุงสุโขทัย แต่เป็นการจัดการศึกษาที่เรียกกันว่าการศึกษแบบโบราณซึ่งเป็นการศึกษาที่ไม่มีระบบ ไม่มีหลักสูตรที่แน่นอน หรือถ้าจะเรียกในความหมายปัจจุบันก็เรียกว่าเป็นการศึกษานอกโรงเรียน (Non-Education) การจัดการศึกษาแบบโบราณนี้เองได้เป็นแบบอย่างในการศึกษาและเจริญสืบต่อมาจนถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ จึงได้มีการปฏิรูปการศึกษาขึ้นในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว อันเป็นผลให้การศึกษามีระบบระเบียบแบบแผน มีหลักสูตรที่แน่นอนขึ้น ซึ่งเรียกว่าเป็นการศึกษาแบบใหม่ หรือการศึกษาในโรงเรียน (Formal Education)

ในด้านหนังสือเรียนซึ่งถือว่าเป็นสื่อการศึกษาที่สำคัญยิ่ง ก็ได้มีพัฒนาการมาพร้อมกับระบบการศึกษาของประเทศไทยตั้งแต่โบราณ โดยเริ่มแรกมีหนังสือเรียนนั้นผู้แต่งมีจุดมุ่งหมายเพื่อให้ประชาชนชาวไทยได้อ่านหนังสือออก ดังนั้นหนังสือเรียนในสมัยแรก ๆ มุ่งเน้นไปในด้าน การสอนภาษาไทย การสอนอักขระวิธีต่าง ๆ ในด้านเนื้อหาของวิชาสังคมศึกษานั้นมีเนื้อหา สอดแทรกอยู่บ้านานหนังสือเรียนภาษาไทยเล่มต่าง ๆ จนกระทั่งประเทศไทยประกาศใช้หลักสูตร เนื้อหาของวิชาสังคมศึกษาจึง เริ่มเด่นชัดมากขึ้นเป็นลำดับ

ดังนั้นจึงขอกล่าวถึงสภาพการจัดการศึกษา และหนังสือเรียนสังคมในสมัยโบราณออกเป็น 4 สมัย ดังนี้คือ

1. สมัยกรุงสุโขทัย
2. สมัยกรุงศรีอยุธยา
3. สมัยกรุงธนบุรี
4. สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น

สมัยสุโขทัย

สภาพทั่วไปของสังคมไทยสมัยกรุงสุโขทัย

ตามความเชื่อของนักประวัติศาสตร์ส่วนใหญ่เชื่อกันว่ากรุงสุโขทัยตั้งขึ้นเมื่อประมาณปี พ.ศ. 1762-1780 โดยพ่อขุนผาเมืองและพ่อขุนศรีอินทราทิตย์ร่วมมือกัน และพ่อขุนศรีอินทราทิตย์ได้เป็นกษัตริย์องค์แรก ตั้งราชวงศ์พระร่วงปกครองกรุงสุโขทัยมีกษัตริย์ปกครองทั้งสิ้น 9 พระองค์ และสิ้นราชวงศ์ประมาณ พ.ศ. 1981 (ถนอม อานามวัฒน์, 2522)

สภาพสังคมสมัยสุโขทัยส่วนใหญ่เป็นเรื่องเกี่ยวกับการสร้างบ้านเมือง จุดหลักใหญ่คือการป้องกันและรักษาอาณาจักรไว้ แต่ในสมัยพ่อขุนรามคำแหงมหาราชเป็นช่วงที่กรุงสุโขทัยได้ขยายอาณาเขตและการสร้างอาณาจักรที่พลอย่างจริงจัง ในสมัยพ่อขุนรามคำแหงมหาราชนี้เองที่ไทยมีอักษรเป็นของตัวเอง โดยพ่อขุนรามคำแหงมหาราชได้ทรงประดิษฐ์ตัวอักษรไทยเมื่อ พ.ศ. 1826 โดยดัดแปลงปรับปรุงหลักภาษาและอักษรของเขมรและพม่า ลักษณะเด่นชัดคือการใช้คำสั้น ๆ ประโยคสั้น ๆ กระชับรัดกุมได้ใจความ การประดิษฐ์ตัวอักษรนี้ถือว่ามีความสำคัญอย่างยิ่ง โดยเหตุที่เป็นสัญลักษณ์หนึ่งแห่งการเป็นชาติที่มีอารยธรรมสูง การที่ไทยมีอักษรลายสือไทยนี้ทำให้ประวัติศาสตร์ไทยจึงเริ่มเป็นหลักฐานขึ้น (จันทร์ฉาย ภัคธิดคม, 2520)

ในสมัยพ่อขุนรามคำแหงนั้น สุโขทัยถึงจุดสูงสุดในด้านอาณาจักรเมืองและความรุ่งโรจน์ในด้านวัฒนธรรม ลักษณะการปกครองได้วิวัฒนาการไปในรูปแบบที่เป็นประชาธิปไตยมากขึ้น ในด้านเศรษฐกิจสุโขทัยมีความมั่นคงทางเศรษฐกิจคือ มีความอุดมสมบูรณ์ด้วยแร่ธาตุทรัพยากร ดังปรากฏในศิลาจารึกว่า "ในน้ำมีปลา ในนามีข้าว" และ "สร้างป่าหมาก ป่าพลู ทั่วเมือง ทุกแห่งป่าพร้าวก็หลายในเมืองนี้..." ทั้ง ๆ คนก็ทามาหากินโดยอิสระเสรี ซึ่งเห็นได้จากข้อความในศิลาจารึกที่ว่า "ใครจักใคร่ค้าช้าง ค้า ใครจักใคร่ค้าม้า ค้า ใครจักใคร่ค้าเงินค้ำทอง ค้า..."

นอกจากความเจริญรุ่งเรืองดังกล่าวแล้ว ทางด้านศาสนาก็มีความเจริญไม่ยิ่งหย่อนไปกว่ากัน ทั้งนี้เนื่องจากพ่อขุนรามคำแหงทรงสนับสนุนในการศาสนา โดยในวันพระ พระองค์ยังทรงนิมนต์พระสงฆ์มาเทศนาสั่งสอนประชาชน ดังปรากฏข้อความในศิลาจารึกหลักที่ 1 ด้าน 3 บรรทัดที่ 13-19 ว่า "วันเดือนดับเดือนออก แด่วัน วันเดือนเต็มเดือนข้าง

แปดวัน ผูกปู้ครุเกรมมหาเถร ขึ้นนั่งเหนือชะคารหิน สวดธรรมแก่อุบาสก ผูกท้ายจาศีล..."

ด้วยพระราชกรณียกิจของพ่อขุนรามคำแหงดังกล่าว ทำให้อุปนิสัยใจคอชาวเมืองสุโขทัยเป็นคนใจบุญสุนทาน ประพฤติ ปฏิบัติธรรมกันเป็นส่วนใหญ่มากทุกคน ดังเห็นได้จากศิลาจารึกหลักที่ 1 ด้านที่ 2 บรรทัดที่ 8-13 ได้จารึกไว้ว่า "คนในเมืองสุโขทัยนี้ มักทาน มักทรงศีล มักโอยทาน พ่อขุนรามคำแหงเจ้าเมืองสุโขทัยนี้ ทั้งชาวแม่ชาวเจ้า ทายบัว ทายนาง ลูกเจ้าลูกขุน ทั้งสิ้นทั้งหลาย ทั้งผู้หญิงผู้ชาย ผูกทวยมีศรัทธาในพระพุทธศาสนา ทรงศีลเมื่อพรรษาทุกคน..."

เนื่องจากประชาชนในสมัยกรุงสุโขทัยเป็นผู้มีจิตใจใจกว้างทางบุญ และปฏิบัติตนอยู่ในศีลในธรรม และพ่อขุนรามคำแหงเองทรงดูแลเอาพระทัยใส่ต่อทุกข์สุขของประชาชน ทำให้สภาพสังคมในสมัยสุโขทัยมีความสงบสุขร่มเย็น

สภาพการจัดการศึกษาในสมัยสุโขทัย

ความมุ่งหมายของการจัดการศึกษา

เนื่องจากพ่อขุนรามคำแหงทรงให้การสนับสนุนต่อพระพุทธศาสนาเป็นอย่างมาก ทรงอาราธนาพระสังฆสังฆาวงศ์ ผู้รอบรู้พระไตรปิฎก จากนครศรีธรรมราชมาสู่สุโขทัย (สายทิพย์ จิตตมาศ, 2527)

นอกจากนี้ในสมัยพระมหาธรรมราชาลิไทย พระองค์ได้ทรงอุทิศพระราชมณเฑียรในพระบรมมหาราชวัง เป็นสถานศึกษาพระปริยัติธรรมและศิลปศาสตร์วิชาต่าง ๆ แก่พระภิกษุ ซึ่งปรากฏความในศิลาจารึกความว่า "สงฆ์ทั้งหลาย เสด็จให้มาเล่าเรียนพระไตรปิฎกและศึกษาซึ่งศิลปศาสตร์วิชาการต่าง ๆ ในบริเวณมหาปราสาทนั้น..."

ในสมัยสุโขทัยมีที่เรียนที่สำคัญ 2 แห่ง คือ วัด ซึ่งเป็นสำนักเรียนของบรรดาบุตรหลานขุนนาง และราษฎรทั่วไป มีพระที่เชี่ยวชาญภาษาบาลีเป็นครูสอน เพราะสมัยสุโขทัยนี้เรียนภาษาบาลีเป็นพื้น ใครู้พระธรรมวินัยแตกฉานก็นับว่าเป็นปราชญ์ อีกแห่งคือสำนักราชบัณฑิต ซึ่งสอนแต่เฉพาะเจ้านายและบุตรหลานข้าราชการเท่านั้น การที่พระสงฆ์มีโอกาสในการศึกษา

หาความรู้จากพระไตรปิฎก และมีความรู้ในการแปลจากภาษาบาลีในพระไตรปิฎกเป็นภาษาไทย ตามหลักสูตรของการศึกษานั้น ทำให้นอกจากมีความรู้ในหลักธรรมเพื่อจะแสดงธรรมเทศนาแก่ประชาชนแล้ว พระสงฆ์ยังสามารถอ่านออก เขียนได้ และมีความรู้ที่สอนหนังสือ ตลอดจนความรู้ในด้านต่าง ๆ นอกเหนือจากหลักธรรมที่เกี่ยวกับการดำเนินชีวิตอีกด้วย ดังนั้น พระสงฆ์จึงเป็นผู้ปลูกฝังด้านจริยธรรม และผู้ผลิตคนที่มีความรู้ให้กับสังคม (สันติ บัณฑิตพรหมชาติ, 2528) ประกอบกับการที่พระมหากษัตริย์ทรงได้ให้การส่งเสริม สนับสนุน และทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาในด้านต่าง ๆ ดังกล่าวข้างต้นนั้น นอกจากเป็นการสืบทอดพระพุทธศาสนาให้เจริญถาวรยั่งยืนต่อมา ยังเป็นการนำเอาหลักธรรมคำสั่งสอนในพระพุทธศาสนามาใช้ในการดำรงชีวิตประจำวันของประชาชนอีกด้วย ทั้งนี้เพื่อให้สังคมสงบสุข

ด้วยเหตุผลดังกล่าวข้างต้น อาจกล่าวได้ว่า ความมุ่งหมายของจริยศึกษานสมัยสุโขทัยก็คือ เพื่อให้ประชาชนมีความประพฤติดี ตั้งตนอยู่ในศีลธรรมอันดี มีหลักธรรมในพระพุทธศาสนาเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจและการกระทำต่างๆ (ศุภวรรณ รัตนานุกา, 2534)

ด้านเนื้อหาวิชา

เนื้อหาวิชาที่จัดสอนในสมัยกรุงสุโขทัยได้แก่ วิชาความรู้เกี่ยวกับศาสนาพุทธ ภูมิศาสตร์ มนุษย์วิทยา รัฐประศาสนศาสตร์ ดาราศาสตร์ และจริยธรรม เช่น การสอนในเรื่อง ความกตัญญู การทำบุญให้ทาน ความไม่โลภ และความซื่อสัตย์ยุติธรรม เป็นต้น (ลินจี่ ทะวานนท์, 2526) นอกจากวิชาดังกล่าวแล้ว คนไทยสมัยสุโขทัยศึกษาเล่าเรียนสรรพวิทยาการต่าง ๆ มากมาย เช่น ฝ่ายทหารเรียนรู้ศิลปศาสตร์ เพลงอาวุธ ศาสนพิธีสงคราม ฝ่ายพลเรือนเรียนคัมภีร์ไตรเวท (หรือไตรเพท คือ ความรู้สามอย่าง เป็นชื่อแสดงลัทธิไสยศาสตร์ดั้งเดิมของพราหมณ์ ได้แก่ ฤคเวท ยชุรเวท สามเวท) และเรียนไตรวิชา (หรือวิชาสาม ได้แก่ วิชาละลึงชาติ วิชารู้ความตายความเกิดของคนและสัตว์ วิชารู้ในทางทาให้ลีนกิเลส) นอกจากนั้นยังมีการเรียนโหราศาสตร์ ดาราฤกษ์ เวชกรรม วิชาช่าง สำหรับฝ่ายสตรีนั้นเรียนวิชาช่างสุวรรณสาย แกะปั้น ปักทอง ร้อยกรอง เย็บซ่อม และในหนังสือสุภาชิตพระร่วงหรือบัญญัติพระร่วงนั้น ทำให้เข้าใจว่า ผู้ปกครองประเทศย่อมมีหน้าที่และความรับผิดชอบโดยตรงในการจัดการศึกษาให้แก่ผู้อยู่ใต้ปกครองทั้งหลาย เนื้อหาสาระสำคัญต่าง ๆ ในหนังสือสุภาชิตพระร่วงนี้ได้รับอิทธิพลจากคตินิยม

ทางพุทธศาสนาและศาสนาพราหมณ์ ทั้งยังถือได้ว่าเป็นหลักแห่งจริยธรรมของคนไทยสมัยสุโขทัย อีกด้วย (สมบุรณ์ พรหมภพ, 2524)

อัตรเวลาเรียน

ศุภวราณ รัตนากูณา (2534) ได้กล่าวถึงอัตรเวลาเรียนในกรุงสุโขทัยว่า ไม่สามารถกำหนดแน่นอนให้ชัดเจนลงไปได้ เพราะการเรียนการสอนจริยศึกษาในสมัยสุโขทัย เป็นการศึกษาในชีวิตประจำวัน และเป็นการศึกษาตลอดชีวิต สถาบันครอบครัว สถาบันศาสนา และสถาบันพระมหากษัตริย์ ต่างให้การอบรมสั่งสอนปลูกฝังจริยธรรมให้แก่ประชาชนอย่างต่อเนื่องสม่ำเสมอ มีการสอดแทรกจริยศึกษาไว้ทุกชั้นตอนกระบวนการของชีวิต ดังจะเห็นได้จากพระราชกรณียกิจของพ่อขุนรามคำแหงที่ทรงให้การอบรมสั่งสอนประชาชนด้วยพระองค์เอง ทั้งยังนิมนต์พระสงฆ์มาเทศนาสั่งสอนประชาชนในวันโกนและวันพระอีกด้วย และในการดำเนินชีวิตโดยทั่วไปในสังคมสุโขทัยนั้น นอกจากการได้รับการศึกษาโดยตรงจากสำนักศึกษาที่สำคัญ คือ วัดวัง และภายในครอบครัวแล้ว ยังมีการฟังเทศน์ การปฏิบัติธรรมในวันสำคัญทางพุทธศาสนาอีกด้วย ซึ่งถือได้ว่าเป็นกิจกรรมเสริมหลักสูตรจริยศึกษาด้วยเช่นกัน

กระบวนการเรียนการสอน

ผู้ที่ทำหน้าที่เป็นครู ทางการอบรมสั่งสอน และถ่ายทอดวิชาความรู้ ได้แก่ พระมหากษัตริย์ พระภิกษุ และนักปราชญ์ราชบัณฑิต (ฉวีวรรณ กิรติกร, 2526) สถานศึกษาที่สำคัญมี 2 แห่ง คือ วัด และวัง

ลัดดา สุวรรณกุล (2518) ได้อธิบายถึงความสำคัญของวัดและวังดังนี้

วัด เป็นสถานศึกษาปฏิบัติธรรม การศึกษาธรรมจะมีการสอบไล่เป็นชั้นเป็นลำดับ ศึกษาภาษาบาลี และแปลเป็นไทย พระนักธรรม พระเปรียญ ย่อมรู้ทั้งภาษาบาลีและภาษาไทย เพราะต้องมีการเรียนควบคู่กันไป จึงมีการสอนหนังสือไทยในวัด โดยพระผู้รู้เป็นครูผู้สอน และการเรียนการสอนมีชั่วโมงสอนเฉพาะผู้ศึกษาธรรมเท่านั้น คนอื่น ๆ เช่น เด็กวัด เด็กบ้านก็มีโอกาสที่เข้ารับการอบรมสั่งสอนด้วย

วัง เป็นที่ประทับขององค์พระประมุขของประเทศ เป็นศูนย์บัญชาการบริหารราชการแผ่นดิน เป็นที่รวมราชการข่าวสารการเมือง รวมนักปราชญ์ราชบัณฑิต ความรู้ ความคิด เปรียบประจักษ์ปัญหา และกิจการเหล่านี้จะสำเร็จได้ต้องมีการจัดบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษรเพื่อพัฒนาคุณวุฒิแห่งพระบรมวงศานุวงศ์ ตลอดถึงเสนาอำมาตย์ราชบริพาร ให้เจริญความรู้ ความชำนาญ จะได้เป็นกำลังบริหารอันดีขององค์พระประมุขในราชการบ้านเมือง ดังนั้นจึงเป็นความจำเป็นที่พระมหากษัตริย์จะต้องทรงตั้งโรงเรียน ให้มีการสอนหนังสือขึ้นในพระราชสำนัก

อาจกล่าวได้ว่ากระบวนการเรียนการสอนในสมัยกรุงสุโขทัยเป็นการสอนอ่านเขียน โดยเน้นวิธีท่องจำและแปลหลักธรรมคำสอนในพระไตรปิฎกที่เป็นภาษาบาลีมาเป็นภาษาไทย เป็นสำคัญ

การวัดและการประเมินผล

การวัดและการประเมินผลในสมัยกรุงสุโขทัยนี้ ครูผู้สอนจะเป็นผู้กระทำอย่าง ต่อเนื่องสม่ำเสมอ และต้องกระทำอยู่ตลอดเวลา การที่จะให้ผู้เรียนมีความประพฤติอันดี อยู่ในจารีตประเพณีนั้นต้องใช้เวลาาน ผู้เรียนจะต้องได้รับทัศนคติที่ถูกต้องและต้นแบบที่ดีงามาน เรื่องความประพฤตินี้ตั้งแต่เริ่มเรียน และต้องหมั่นอบรมกล่อมเกล่าจิตใจเป็นเวลานานผู้เรียนจึงบรรลุจุดประสงค์ตามที่หวังไว้

หนังสือเรียนสังคมศึกษาในสมัยสุโขทัย

ในสมัยกรุงสุโขทัยนี้ถึงแม้ว่าพ่อขุนรามคำแหงมหาราชทรงประดิษฐ์อักษรไทยขึ้นแล้วก็ตาม แต่ในด้านหนังสือเรียนยังไม่ปรากฏหลักฐานว่ามีหนังสือเรียนขึ้นใช้ โดยมีผู้สันนิษฐานเกี่ยวกับหนังสือเรียนคือ

1. หนังสือเรียนเป็นการคัดลอกจากศิลาจารึก และพระนิพนธ์ต่าง ๆ มาศึกษาและเรียนสืบต่อกันมาโดยวิธีท่องจำ
2. เป็นหนังสือที่เขียนเป็นภาษาบาลี ภาษาเขมร แต่ได้สูญหายไป (วาริ ธีระจิตร, 2531)

สรุปสภาพการจัดการศึกษาและหนังสือเรียนสังคมศึกษาในสมัยสุโขทัย

การจัดการเรียนการสอนในสมัยกรุงสุโขทัยนั้นเพื่อมุ่งสั่งสอนให้ประชาชนเป็นคนดี มีใจเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ซึ่งเราสามารถดูได้จากจารึกของพ่อขุนรามคำแหง เนื้อหาที่สอนก็มุ่งไปในด้านศีลธรรม จริยธรรม เช่น การสอนเรื่องความกตัญญู การทำบุญ ให้อทาน ความไม่โลภ และความซื่อสัตย์ เป็นต้น โดยเน้นการอ่าน การท่องจำ โดยครูผู้สอนจะเป็นผู้วัดและประเมินผลอย่างสม่ำเสมอ

ในด้านหนังสือเรียนในสมัยกรุงสุโขทัยนี้ ยังไม่ปรากฏหลักฐานว่ามีการแต่งหนังสือเรียนขึ้นมาเรียน

สมัยกรุงศรีอยุธยา

สภาพทั่วไปของสังคมไทยสมัยกรุงศรีอยุธยา

กรุงศรีอยุธยานับว่าเป็นเมืองที่อุดมสมบูรณ์ด้วยข้าวปลาอาหาร พื้นที่เหมาะแก่การเพาะปลูก เนื่องจากมีแม่น้ำสำคัญไหลผ่านคือ แม่น้ำป่าสัก แม่น้ำลพบุรี และแม่น้ำเจ้าพระยา สมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 (พระเจ้าอู่ทอง) ได้ทรงสร้างกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี ในปี พ.ศ. 1893 กรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานีของไทยมาจนถึง พ.ศ. 2310 มีพระมหากษัตริย์ปกครองสืบต่อกันมา 33 พระองค์ เป็นเวลานานถึง 417 ปี และเจริญรุ่งเรืองขึ้นมาเรื่อย ๆ จนสามารถทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางการปกครองชุมชนชนชาวไทยทั้งหลาย อาณาจักรสุโขทัยได้ร่วมเข้าเป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักรศรีอยุธยา สังคมของกรุงศรีอยุธยาจึงมีความสลับซับซ้อนมากขึ้น

การปกครองในสมัยกรุงสุโขทัยเป็นการปกครองแบบพ่อปกครองลูกแต่ในสมัยกรุงศรีอยุธยาการปกครองแบบทวาราช กษัตริย์มีฐานะ เป็นสมมติเทพ ความรู้สึกห่างเหินระหว่างราชกรและผู้ปกครองจึงมีมากขึ้น การปกครองสมัยอยุธยาที่มุ่งให้คนกลัวและเชื่อฟัง ผิดกับสมัยสุโขทัยที่มุ่งให้คนรักและร่วมมือ (ณรงค์ พ่างพิศ, 2523) นอกจากความห่างเหินระหว่างราชกรและผู้ปกครองแล้ว พระบรมวงศานุวงศ์ก็มีอันตบสูงต่ำลดหลั่นกันเป็นชั้น ๆ ในหมู่ราชกรก็มีการแบ่งชนชั้นผู้ดีกับไพร่ ในหมู่ข้าราชการก็มีศักดิ์กันากาหนดความสูงต่ำของข้าราชการในชั้นต่าง ๆ

ซึ่งชนชั้นต่าง ๆ เหล่านี้จะก่อให้เกิดมีสิทธิในสังคมอยุธยาขึ้นแตกต่างกันด้วย พระมหากษัตริย์ทรงมีฐานะ เป็นสมมติเทพ ประกอบด้วยชนชั้นปกครอง อันได้แก่ พระบรมวงศานุวงศ์และขุนนาง ส่วนประชาชนโดยทั่วไปนั้น ได้แก่ ไพร่และทาส (สมบุรณ์ พรหมภาพ, 2524)

ระบบศักดินานี้ถูกกำหนดเป็นกฎหมายรับรองระบบศักดินาอย่างเป็นทางการในสมัยพระบรมไตรโลกนาถในปี พ.ศ.1997 นอกจากนี้ระบบศักดินายังมีความสำคัญต่อการจัดการศึกษาของไทยในสมัยนั้น เพราะเป็นเครื่องกำหนดเกี่ยวกับโอกาสและประเภทของการศึกษาสำหรับบุคคลที่มีศักดินาแตกต่างกัน เพื่อให้บุคคลนั้นสามารถปฏิบัติหน้าที่ในความรับผิดชอบของตนตามศักดินาที่ได้รับ

ในด้านศาสนาประจำชาติในสมัยอยุธยา คือ ศาสนาพุทธ พระมหากษัตริย์ทรงให้ความสำคัญแก่พระพุทธศาสนาเป็นอย่างมาก ดังจะเห็นได้จากการออกกฎหมายแต่ละเรื่องจะต้องอธิบายถึงบาปบุญคุณโทษอย่างพิสดาร แสดงให้เห็นแจ่มชัดว่าเมื่อได้กระทำความผิดแล้วก็ต้องรับโทษไปตามกรรมที่ได้กระทำมา และพร้อมกันนั้นก็สอดแทรกการอบรมสั่งสอนจริยศึกษาโดยนัยหลักการของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นหลัก หรือแม้แต่ทาส ซึ่งเป็นผู้ที่ทำงานให้แก่บุคคลอื่นในลักษณะต่ำและไร้ศักดิ์ศรีของความ เป็นมนุษย์ที่สุด เพราะนอกจากต้องทำงานให้แก่ผู้เป็นนายตามที่เขายกการแล้วเจ้านายยังมีกรรมสิทธิในตัวทาสผู้นั้นอีกโดยมีสิทธิซื้อขายได้ตามความพอใจ

สภาพการจัดการศึกษาในสมัยกรุงศรีอยุธยา

ความมุ่งหมายของการจัดการศึกษา

ถึงแม้ว่าพระมหากษัตริย์จะมีฐานะ เป็นเทวราชตามลัทธิอิทธิพลของขอมที่เคยครอบครองดินแดนแถบนี้มาก่อนก็ตาม แต่สถาบันพระมหากษัตริย์ก็ทรงให้การส่งเสริม สนับสนุนทานบำรุงพระพุทธศาสนาในด้านต่าง ๆ เป็นอย่างดี ตลอดระยะเวลาที่ยาวนานถึง 417 ปี จากเหตุนี้วัดจึงกลายเป็นศูนย์กลางของชุมชน และศูนย์กลางของการศึกษา พระสงฆ์เป็นผู้มีบทบาทสำคัญ นอกจากจะมีความรู้ในพระพุทธศาสนา ให้การศึกษาเบื้องต้น และให้การอบรมสั่งสอนศีลธรรม จรรยา กริยามารยาทแล้ว ยังให้การช่วยเหลือประชาชนในด้านต่าง ๆ อีกมากมาย เช่น เป็นหมอยา หมอคู หมอเวทมนต์ ตุลาการ ฯลฯ พระสงฆ์จึงเป็นผู้มีอิทธิพลอย่างมากใน

สังคม ประกอบกับการให้การศึกษาบำรุงส่งเสริมพระพุทธศาสนาด้านต่างๆของพระมหากษัตริย์
จึงทำให้พระพุทธศาสนาสืบทอดมั่นคงยิ่งขึ้นในสังคมอยุธยา (ศุภวรรณ รัตนาภุญา, 2534)

ด้วยเหตุนี้อาจกล่าวได้ว่าจุดมุ่งหมายของการจัดการศึกษาในสมัยกรุงศรีอยุธยา
นี้ นอกจากจะเป็นการสืบทอดพระพุทธศาสนาให้เจริญถาวรสืบต่อไปแล้ว ยังเป็นการปลูกฝัง
จริยธรรมโดยยึดหลักธรรมคาสอนในพระพุทธศาสนาเป็นหลักในการดำเนินชีวิต ทำให้ประชาชนมี
ความประพฤติดี มีศีลธรรม จรรยา สังคมสงบสุขร่มเย็น

เนื้อหาวิชา

ในสมัยกรุงศรีอยุธยาการศึกษามุ่งเน้นในด้านการสอนศีลธรรม จรรยา และ
พุทธศาสนา โดยพระสงฆ์มีบทบาทในด้านการสอน เมื่อพระสงฆ์เป็นผู้ถ่ายทอดความรู้ให้แก่ศิษย์
เนื้อหาส่วนใหญ่ก็ต้องเป็นเนื้อหาในพระพุทธศาสนาอย่างแน่นอน และนอกจากนี้พระสงฆ์ก็ต้อง
อบรมสั่งสอนกริยามารยาทต่างๆให้แก่ศิษย์ นอกเหนือไปจากการสอนให้อ่านออกเขียนได้ตามปกติ

อัตราเวลาเรียน

เนื่องจากกรุงศรีอยุธยาเสียแก่พม่าเมื่อ พ.ศ.2310 นั้น หนังสือหลักฐาน
เอกสารต่าง ๆ ได้ถูกเผาผลาญทำลายไปหมด ดังนั้นจึงมีความจำเป็นต้องใช้หลักฐานจากเอกสาร
ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นแทน เพราะในสมัยนี้ได้มีการรวบรวมเอกสารสำคัญ ๆ ต่าง ๆ ในสมัย
กรุงศรีอยุธยาเรียบเรียงขึ้นใหม่ อาทิ กฎหมายตราสามดวง หรือประมวลกฎหมายรัชกาลที่ 1
การสังคยานาพระไตรปิฎกและโบราณศึกษา เป็นต้น

ส่วนโบราณศึกษานั้น พระยาบริษัทธิธรรมธาดา (แพ ตาละลักษณ, อ่างถึงใน
สุมน อมรวิวัฒน์, 2535) ได้รวบรวมไว้เป็นการกล่าวถึงวิธีการจัดการศึกษาในสมัยโบราณ จนถึง
ต้นรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เรียกว่า "มาติกาการศึกษา" ตีพิมพ์ในหนังสือ
วชิรญาณ ปีที่ 5 ร.ศ. 115 (พ.ศ.2439) โดยเกรงว่าหลักฐานเก่าๆจะสูญหายจึงได้เก็บรวบรวม
ไว้ (ลัดดา สุวรรณกุล, 2518) มาติกาการศึกษานี้ ถือได้ว่าเป็นแม่บทของการจัดการศึกษาเล่าเรียน
สำหรับกุลบุตรในพระอาราม เพราะได้กำหนดจุดหมายโครงสร้างของเนื้อหา กระบวนการเรียน

การสอนและความสัมพันธ์ระหว่างครูกับศิษย์ โดยกล่าวถึงวิธีการสอนและการศึกษาเล่าเรียนออกเป็น หัวข้อใหญ่ 8 ข้อ ดังต่อไปนี้

มาตราที่ 1	ตำบลเล่าเรียน
มาตราที่ 2	สถานโรงเรียน
มาตราที่ 3	จำนวนนักเรียนแลครู
มาตราที่ 4	เวลาเรียนแลหยุด
มาตราที่ 5	เครื่องเล่าเรียน
มาตราที่ 6	วิชาหนังสือ
มาตราที่ 7	วิชาเลข
มาตราที่ 8	ข้อบังคับเรียน

โดยในด้านอัตราเวลาเรียน ในมาตราที่ 4 ได้กล่าวถึง เวลาเรียนและหยุด พอสรุปได้ว่า ส่วนใหญ่เริ่มเรียนตั้งแต่ 8.00 น. เป็นต้นไป การเรียนไม่มีตารางเรียนที่แน่นอน ไม่มีชั้นเรียนเฉพาะ แล้วแต่ผู้สอน ผู้เรียนจะท่องบ่น อ่านเขียน เสียงดังจนถึงเวลา 10.00 น. กลุ่มที่มีหน้าที่จัดเตรียมอาหารสำหรับพระสงฆ์จะพักไปจัดการเรื่องอาหาร และจะหยุดพักทั้งหมด เวลา 11.00 น. เริ่มเรียนใหม่ในเวลา 11.30 น. หรือ 12.00 น. การศึกษาในช่วงนี้เป็น การศึกษาทบทวนด้วยตนเอง ไม่มีครูสอน จนถึงเวลา 13.00 น. หรือ 14.00 น. หลังจากพระ คืบจากจำวัดแล้วจะตรวจต่อเติมที่สอนในตอนเช้าไปจนถึงเวลา 16.00-17.30 น. จึงหยุดเรียน ถ้าเป็นวันโกนจะเลิกเรียนเวลา 15.00 น. วันพระหรือวันสำหรับทางศาสนาจะหยุดเรียนทั้งวัน (รอง ศยามานนท์, 2507 และ สุมณ อมรวิวัฒน์, 2535)

ดังนั้นจะ เห็นได้ว่าไม่มีการกำหนดอัตราเวลาเรียนที่แน่นอน การเรียนการสอน ขึ้นอยู่กับครูและความสามารถของผู้เรียนเป็นหลัก ผู้เรียนคนใดมีสติปัญญาความสามารถพระสงฆ์ก็จะ ต่อวิชาให้ นอกจากนี้เด็กผู้เป็นศิษย์ยังต้อง คอยปรนนิบัติรับใช้พระผู้สอนอีกด้วย

กระบวนการเรียนการสอน

พระสงฆ์เป็นผู้มีบทบาทสำคัญ ในการให้ความรู้แก่เยาวชน วัดเป็นโรงเรียน สาธารณะ ราชฎรนิยมพาศุครหลานไปฝากพระ เพื่อเล่าเรียนหนังสือ ศิษย์ก็ได้รับการอบรมทาง

ศาสนา ได้เล่าเรียนเขียนหนังสือไทยและบาลีบ้าง

ส่วนการศึกษาของเด็กสตรีนั้นเรียนในบ้าน โดยเรียนเกี่ยวกับการเย็บปักถักร้อย การครัวและกิจการบ้านเรือน การเรียนหนังสือก็มีสอนบ้างในบ้าน แต่ไม่นิยมมาให้เรียน เนื่องจากเด็ก สตรีไม่สามารถจะเป็นลูกศิษย์พระ ไปเรียนวิชาต่าง ๆ กับพระที่กุฎิพระตามวัดได้ จึงมีการฝึกอบรม กันในครอบครัว หรือในราชสำนัก ให้รู้จักท้าวครัว ทาขนม ตาน้ำพริก มวนบุหรี่ และจับพลู เป็นต้น ผู้หญิง จะได้รับการอบรมในด้านการบ้านการเรือนและการเป็นกุลสตรีที่ดี เป็นแม่บ้านที่ดี

การวัดและการประ เมิณผล

พระสงฆ์จะเป็นผู้ประ เมิณผลด้วยตัวท่านเอง และจะประ เมิณผลทุกครั้งก่อนมี การสอนบทเรียนบทใหม่ การวัดและการประ เมิณผลไม่มีกฎเกณฑ์แน่นอนตายตัว พระแต่ละรูปก็มีวิธี เฉพาะตัวเองโดยเฉพาะ การวัดและการประ เมิณผลกระทำเป็นรายบุคคล ดังจะเห็นได้จากชีวิตของ ชาววัดที่เสรีรภคเศเขียนเล่าไว้ว่า ส่วนนางคนที่ท่านรับหน้าที่เป็นอาจารย์สอนหนังสือเด็ก มี การอ่านและการเขียนหนังสือ ทาหน้าที่ต่อหนังสือให้เด็ก ไม่ช้าอะไรเพียงครึ่งชั่วโมงก็เสร็จ เด็ก คนใดต่อไว้ให้ห้อง เมื่อวานนี้ก็เอามาทวนสอบทวน ถ้าทำไม่ได้ก็บอกให้ก่อน ถ้าเป็นเรื่องทวนบท เก่าจาไม่ได้ มาตั้งสามคราวแล้วเป็นถูกเขียนลงโทษ

จากสภาพดังกล่าวนี้ วัดจึงยังไม่มีการเขียนใบการวัดและการประ เมิณผลที่เป็น มาตรฐานแน่นอน ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับพระสงฆ์ผู้เป็นครู ถ้าพระสงฆ์รูปใดเอาใจใส่ศิษย์ดี ศิษย์ก็จะได้รับ ความรู้ด้วย แต่ในทางตรงข้ามถ้าพระสงฆ์รูปใดไม่มีความรู้ และไม่เอาใจใส่ต่อศิษย์ ศิษย์ก็จะไม่ ได้รับความรู้ไปเลย

หนังสือเรียนสังคัมศิกษานสมัยกรุงศรีอยุธยา

ในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช (พ.ศ. 2199-พ.ศ. 2231) ได้มีการติดต่อ ชาวตะวันตกหลายชาติเพื่อการค้าขาย เช่น ฝรั่งเศส โปรตุเกส ฮอลันดา อังกฤษ นอกจากจะ มาค้าขายแล้วยังมีการมาเผยแพร่คริสต์ศาสนา ตลอดจนนำเอาวิชาการสมัยใหม่เข้ามาด้วย และ พวกบาทหลวงชาวฝรั่งเศสได้ตั้ง โรงเรียนสอนหนังสือ เพื่อเผยแพร่คริสต์ศาสนาหลายโรงเรียน

ได้แก่ โรงเรียนศรีอยุธยา โรงเรียนมหาพราหมณ์ วิทยาลัยคอนแวนต์ดิน โรงเรียนสามเสน และ วิทยาลัยแห่งชาติ (กฤษณา สินไชย และ รัตนา ฤชาฤทธิ, 2520)

เมื่อชาวต่างชาติเข้ามาตั้งโรงเรียน และสามารถทำการสอนอย่างเป็นระบบ ขึ้น สมเด็จพระนารายณ์มหาราชทรงเกรงว่าคนไทยจะถูกชักจูงไปเลื่อมใสชาวต่างชาติ จึงทรงมีรับสั่งให้พระโหราธิบดีแต่งหนังสือเรียนไทยขึ้น หนังสือดังกล่าวคือ "จินตามณี" ซึ่งเป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไปว่าเป็นหนังสือเล่มแรก เกี่ยวกับความเป็นมาของหนังสือจินตามณีนี้ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงอธิบายไว้ในบันทึกสมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพ พุทธศักราช 2475 ว่า

จินตามณี เป็นตำราเรียนหนังสือไทย แต่งไว้พิสดาร ตั้งแต่คัดอ่านเขียน จนถึง แต่งโคลง ฉันท์ กาพย์ กลอน บอกไว้ในตำนานนั้นว่า พระโหราธิบดีชาวเมือง รือมบุรี (คือเมืองพิบูลย์) เป็นผู้แต่ง และมีหนังสือเรื่องหนึ่ง คือ พระราชพงศาวดาร (ซึ่งหอสมุดสมมติชื่อเรียกว่า ฉบับหลวงประเสริฐนั้น) ในบางแผนกข้างต้นว่า สมเด็จพระนารายณ์ดำรัสให้พระโหราธิบดีคนเดียวกันแต่งทั้งจินตามณีและหนังสือพระราชพงศาวดาร นอกจากนี้ยังมีเค้าเงื่อนที่จะสันนิษฐานต่อไปอีกข้อหนึ่งว่า เหตุใดสมเด็จพระนารายณ์จึงมีรับสั่งให้พระโหราธิบดีแต่งหนังสือ 2 เรื่องนั้น ด้วยปรากฏในเรื่องพงศาวดารรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์ว่า เมื่อพวกบาทหลวงฝรั่งเศสเข้ามาตั้งสอนศาสนา คริสต์ในพระนครศรีอยุธยา นั้น เห็นว่าคงเป็นเพราะสมเด็จพระนารายณ์ทรงพระราชดำริว่า ถ้าฝ่ายไทยเองไม่เอาธุระจัดบำรุงการเล่าเรียนให้รุ่งเรืองก็จะเสียเปรียบฝรั่งเศส พระโหราธิบดีคงเป็นปราชญ์มีชื่อเสียงว่าเชี่ยวชาญอักษรสมัยอยู่ในครั้งนั้น สมเด็จพระนารายณ์ จึงมีรับสั่งให้เป็นผู้แต่งตำราสอนหนังสือไทยขึ้นใหม่ ส่วนการที่โปรดให้แต่งหนังสือพระราชพงศาวดารนั้น จะแต่งเป็นหนังสือเรียนหรือแต่งสำหรับให้เป็นความรู้แก่ทูตต่างประเทศที่เข้ามาในครั้งนั้นก็อาจเป็นได้ที่สองสถาน แต่ควรพึงเป็นยุติได้ว่า การที่กวัดขັນให้ลูกผู้ดีเล่าเรียนหนังสือไทยคงเริ่มขึ้นในรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์ (กฤษณา สินไชย และ รัตนา ฤชาฤทธิ, 2520)

จากบันทึกของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพนั้น จะเห็นได้ว่า หนังสือเรียนจินตามณีฉบับพระโหราธิบดีนี้มีเนื้อหาที่มุ่งเน้นในด้านภาษาไทย เพื่อให้นักเรียนอ่านหนังสือออก และแต่งเป็นหนังสือเรียนสำหรับให้เป็นความรู้แก่ทูตต่างประเทศที่

เข้ามา ทำให้อ่านและ เข้าใจภาษาไทยมากขึ้น

ถึงแม้ว่าหนังสือจีนตามนี้จะเป็นคาราภาษาไทย แต่เนื้อหาของหนังสือเรียนนั้นได้สอดแทรกหลักธรรมคำสั่งสอนศีลธรรมจรรยา โดยกล่าวถึงความไม่ประมาทในชีวิตถึงแม้จะมีทรัพย์เงินทองมากมายทุกคนก็ต้องตาย ดังนั้นจึงควรหมั่นทำบุญ สร้างความดี เว้นจากการทำบาป การทำจิตใจที่ห่องใส เว้นจากการคิดร้าย รู้จักการเตรียมตัวพร้อมสำหรับการพลัดพราก เพราะทุกสิ่งทุกอย่างไม่เที่ยงแท้ ใครทำกรรมอะไรไว้กรรมนั้นก็ย่อมจะตามสนอง เหมือนเงาตามตัว ดัง เนื้อหาตอนหนึ่งดังนี้

ถึง	มีทรัพย์พร้อมพรั่ง	ศกขมาร
ได้	ยศบรรณาการ	กอบเกื้อ
ไม่	เบนเครื่องแก่นสาร	สืบลูก หลานนา
นาน	ไม่ก็เมื่อมือ	มอดม้วยมลายวาย
คง	จักเหนไม่ช้า	นานวัน
ให้	เร่งคิดบุญธรรม	บาบข้าง
วิ	จารย์จิตรม่อนผัน	พันพวง พาลเฮย
บัตติ	ศุขบัตติทุกข่มล้าง	จึง เลี้ยวแลเห็น ฯ
พลัด	พ่อแม่พี่น้อง	เผ่าพงธุ์
พราก	ลูกพลัดเมียพลัน	พลัดสิ้น
จาก	ยศศักดิ์สิ่งสรรพ	แสนเวท นานา
สถาน	สักเท่าปกรัน	อยู่ไว้ ไปได้ คง ฯ
เวร	เหมือนเงาติดตัว	ตามคน
กาม	ก่อกามกามัดล	ตัดตัว
บัน	ดาหม่อกุศล	สู่ทุ-คดีแฮ
ดล	บาบบาบติดตัว	แต่ตัวตามสนอง
ฉิบ	หายกลายเป็นกลับช้า	อัปรมาณ
หาย	ตั้งเหี้ยร้ายทยาน	เย่าเข้า
วาย	วอดตลอดลูกหลาน	เหลนชุด โขมแฮ
ชนม์	ก็ดับสูญเศร้า	คิดหน้าอนิจจัง ฯ

ดังนั้นเนื้อหาของหนังสือจินตามณีจะสอดแทรกคำสั่งสอนทางพระพุทธศาสนาเอาไว้ ถึงแม้ว่าจะเป็นหนังสือเรียนภาษาไทยก็ตาม สาเหตุที่เป็นเช่นนี้ สืบเนื่องมาจากสภาพสังคมในสมัยกรุงศรีอยุธยาที่ผูกพันกับศาสนามาโดยตลอด ด้านการจัดการศึกษานั้น วัดก็เป็นศูนย์กลางในการจัดการศึกษา เมื่อประชาชนผูกพันกับศาสนาмаกดังกล่าว จึงทำให้เนื้อหาของหนังสือเรียนจึงอิงเรื่องศาสนามากกว่าเนื้อหาอื่น และการที่หนังสือเรียนเป็นเรื่องที่เกี่ยวกับการให้ทำความดี ละเว้นความชั่วทำให้ผู้อ่านได้นำคำสอนนี้ไปปฏิบัติ ประชาชนไม่กล้าทำบาปส่งผลให้สังคมเกิดความสงบสุข เป็นคนมีจิตใจอ่อนโยน ชอบทำบุญ และประกอบแต่กรรมดี

เมื่อพิจารณาถึงลักษณะความยากง่ายของเนื้อหาในหนังสือจินตามณีแล้ว จะพบว่าเนื้อหาในหนังสือเรียนจินตามณีนี้นค่อนข้างยาก โดยเฉพาะการใช้คำศัพท์ต่าง ๆ จะเป็นคำที่ยาก เหมาะกับผู้ที่อ่านหนังสือออกแล้ว สำหรับผู้เริ่มเรียนหรือเริ่มอ่านนั้นเนื้อหาจะยากเกินไป ซึ่งผู้วิจัยมีความคิดเห็นว่าเนื้อหาของจินตามณี ซึ่งถือเป็นหนังสือเรียนเล่มแรกนี้ยังไม่เหมาะสมกับจุดประสงค์ของการแต่งที่ว่า เพื่อประสงค์ให้คนไทยอ่านหนังสือออก เนื่องจากการใช้ภาษาและเนื้อหาจะยาก แต่สอดคล้องและเหมาะสมสำหรับบุคคลต่างประเทศที่เข้ามาในประเทศไทย เพื่อจะได้อ่านออกมากกว่า

ลักษณะวิชาการเรียงเรียงของหนังสือจินตามณี เป็นการเรียงเรียงเป็นแบบร้อยกรอง มีทั้ง โคร่ง ฉันท์ กาพย์ กลอน และร่าย การแต่งในลักษณะคำประพันธ์นี้จะทำให้ผู้อ่านจดจำได้ง่าย และเกิดความไพเราะขณะอ่าน ถึงแม้การใช้ภาษาจะยากเกินไปสำหรับผู้หัดอ่านก็ตาม

ด้านรูปแบบของหนังสือเรียนจินตามณีเท่าที่ปรากฏหลักฐานอยู่ส่วนใหญ่มจะชำรุดมากแล้ว และทางหอสมุดแห่งชาติได้ซ่อมแซมจนสภาพเดิมเปลี่ยนแปลง แต่เท่าที่มีหลักฐานนั้น ด้านการวาดภาพประกอบจะไม่มีทั้งหน้าปกและในเล่ม ขนาดของหนังสือขนาดกะทัดรัด ไม่มีสารบัญช้ ต่อจากหน้าปกเป็นคำชี้แจง และเนื้อหาของหนังสือจะจบเล่ม

สรุปสภาพการจัดการศึกษาและหนังสือสังคมศึกษาในสมัยกรุงศรีอยุธยา

สภาพการจัดการศึกษาในสมัยกรุงศรีอยุธยานั้น วัดเป็นสถานศึกษาที่สำคัญที่สุด เป็นแหล่งอบรมความรู้และจริยธรรมให้แก่บุตรหลาน โดยมีพระสงฆ์เป็นผู้ประสิทธิ์ประสาทวิชา

ความรู้ทั้งด้านหลักธรรมและวิชาหนังสือพร้อมกับการอบรมในเรื่องกริยามารยาทต่าง ๆ ดังนั้น บุตรชาย จึงได้รับการศึกษาต่าง ๆ มากกว่าบุตร โดยบุตรนั้นจะ เรียนวิชาเกี่ยวกับการบ้านการ เรือนอยู่กับบ้าน

จากสภาพการจัดการศึกษาดังกล่าว คือ พระสงฆ์เป็นผู้มีบทบาทในด้านการศึกษา การศึกษา และสภาพสังคมในสมัยกรุงศรีอยุธยาที่ผูกพันเกี่ยวเนื่องกับศาสนาโดยตลอด จาก อิทธิพลดังกล่าวทำให้ เนื้อหาหนังสือเรียนในสมัยกรุงศรีอยุธยานี้อิงในด้านศาสนาเป็นส่วนใหญ่ ถึงแม้ว่าจะเป็นแบบสอนอ่านภาษาไทยก็ตาม แต่เนื้อหาหนังสือจะ เกี่ยวเนื่องกับการทำศีล การละเว้นการทำชั่ว อย่างหนังสือจินตคาม ถึงแม้ว่าจะเป็นหนังสือเรียนภาษาไทยที่มุ่งสอนให้อ่านหนังสือไทยได้ก็ตาม แต่เนื้อหาที่ยังสอดแทรกความเป็นสังคมศึกษาลงไปในเรื่องของศาสนา การสั่งสอนให้ประพฤติแต่ความดีละเว้นความชั่ว ถึงแม้ว่าการใช้ภาษาจะค่อนข้างยากโง้งสำหรับผู้หัดอ่านก็ตาม แต่ผู้แต่งได้เรียบเรียงไว้เป็นแบบร้อยกรอง มีทั้ง โคลง ฉันท์ กาพย์ ร่าย ทำให้เกิดความหลากหลายในการอ่าน ผู้อ่านจดจำได้ง่าย และ ไพเราะขณะ ที่อ่าน

ในด้านรูปแบบของหนังสือจินตคามนี้รูปแบบของหนังสือกะทัดรัดหน้าปกไม่มีภาพประกอบเหมือนในเล่มซึ่ง ไม่มีรูปภาพเช่นกัน ถัดจากหน้าปกเป็นคำชี้แจงและ เนื้อหาจนจบเล่ม

สมัยกรุงธนบุรี

สภาพการจัดการศึกษาและหนังสือเรียนสังคมศึกษาในสมัยกรุงธนบุรี

กรุงศรีอยุธยาเสียแก่พม่า เมื่อ พ.ศ.2310 นับว่าเป็นการสูญเสียครั้งยิ่งใหญ่ที่สุดของ ไทย เพราะ เราสูญเสียเอกราช และมรดกล้ำค่าที่บรรพบุรุษของเราได้สร้างสมไว้ตลอดระยะเวลาสี่ร้อยสิบเจ็ดปี มรดกล้ำค่านั้นก็คือ สถาปัตยกรรม วรรณกรรม ปฎิมากรรม จิตรกรรม คีตกรรม นาฏกรรม ตลอดจนนักปราชญ์บัณฑิตอีกจำนวนมากที่ถูกกวาดต้อนเป็นเชลย จนสามารถ กอบกู้เอกราชสำเร็จในสมัยพระเจ้ากรุงธนบุรี (พ.ศ.2310-พ.ศ.2325) สมัยพระเจ้ากรุงธนบุรี เป็นสมัยที่มีระยะเวลาสั้นมากเพียง 15 ปี และเป็นเวลาที่เริ่มตั้งตัวเป็นอิสระบ้านเมืองยังไม่สงบเรียบร้อย จึงทุ่มเทเวลาเพื่อการจัดบ้านเมืองให้เข้มแข็ง โดยเร็ว ต้องทำสงครามกับพม่าหลายครั้ง พร้อมทั้งปราบชุมนุมต่าง ๆ ของไทย เพื่อสร้างชาติบ้านเมืองให้เป็นปึกแผ่นมั่นคง ดังนั้นจึง

ไม่ปรากฏว่ามีการเคลื่อนไหวในเรื่องการศึกษาแต่อย่างใด การจัดการศึกษายังคงเหมือนสมัยกรุงศรีอยุธยา คือวัดและพระสงฆ์เป็นผู้ให้การศึกษแก่ประชาชน (ศุภวรรณ รัตนาภุญา, 2534)

พระเจ้ากรุงธนบุรีได้โปรดให้สืบเสาะหาคัมภีร์โบราณธรรมและคัมภีร์ทางศาสนาที่ยืมเหลืออยู่ตามแหล่งต่าง ๆ มาคัดลอกและแต่งเติมขึ้นใหม่ ทรงได้นำคัมภีร์พระไตรปิฎกจากแหล่งต่าง ๆ มาคัดลอกและรวบรวมไว้ ณ กรุงธนบุรี ทำให้เป็นประโยชน์ในยุคต่อมาในการสังคายนาพระไตรปิฎก

ทางด้านวรรณกรรม พระองค์ทรงนิพนธ์บทละครรามเกียรติ์ขึ้นรวม 4 ตอน และเนื่องจากพระองค์ทรงสนพระราชหฤทัยในธรรมะเป็นพิเศษ บทละครรามเกียรติ์ที่พระองค์ทรงแต่งขึ้นจึงเน้นหนักไปในทางธรรมและอิทธิปาฏิหาริย์มาก ลักษณะการแต่งทำนองกลอนไม่สู้ราบรื่น คำนึงเรื่องรวดเร็วซึ่งซ้ง ซึ่งส่อให้เห็นว่าผู้เขียนเป็นนักกรมมากกว่ากวี ในสมัยกรุงธนบุรียังมีวรรณคดีที่สำคัญอื่นๆ อีกเช่น สุภาชิตสอนหญิง ลิลิตเพรชมงกุฎ อิเหนาคำฉันท์ โคลงขอพระเกียรติสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี (ดวงเดือน พิศาลบุตร, 2525)

ในด้านหนังสือเรียนในสมัยกรุงธนบุรีไม่มีการแต่งหนังสือเรียนขึ้นมาใช้

สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น

สภาพทั่วไปของสังคมไทยสมัยกรุงรัตนโกสินทร์

สภาพสังคมของกรุงรัตนโกสินทร์นั้นมีลักษณะแบบเดียวกับสมัยกรุงศรีอยุธยา คือยังมีระบบศักดินา สังคมยังเป็นสังคมทางด้านเกษตร พระมหากษัตริย์มีฐานะเป็นสมมติเทพ เป็นต้น ซึ่งสืบเนื่องมาจากอารยธรรมของไทยสมัยกรุงศรีอยุธยาเกือบทุกอย่าง ไม่ว่าจะเป็นด้านการปกครอง ชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชน ความเชื่อ วัฒนธรรมประเพณีต่าง ๆ ในสมัยอยุธยานี้ได้วางรากฐานไว้อย่างดีแล้ว แม้จะมีการเปลี่ยนแปลงปรับปรุงกันบ้างตามสภาพการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไป แต่โครงสร้างของสังคมไทยก็ยังยึดถือตามแบบสังคมกรุงศรีอยุธยา ทั้งนี้เพราะกรุงศรีอยุธยานั้นเป็นสมัยที่ยาวนานถึงสี่ร้อยกว่าปี จึงเป็นการวางรากฐานรูปแบบของสังคมเอาไว้เป็นอย่างดี เป็นปึกแผ่นมั่นคง

รูปแบบกว้าง ๆ ของลักษณะสังคมสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นเป็นไปในทางองเดียว กับสมัยปลายกรุงศรีอยุธยา ที่ต้องอาศัยกำลังคนทั้งในด้านการผลิตทางการเกษตร และการ ป้องกันประเทศ ระบบศักดินายังเป็นข้อกำหนดในการจัดระเบียบสัมพันธ์ทางสังคม โดยแบ่ง บุคคลในสังคมออกเป็นสองระดับ คือ ระบบมูลนาย ได้แก่ พระมหากษัตริย์ เจ้านาย และขุนนาง ที่มีศักดินา (คือการกำหนดศักดิ์ศรี สิทธิและหน้าที่ของบุคคลในสังคม โดยอาชีพที่นาซึ่ง เป็นอสังหา ริมทรัพย์ที่สำคัญของสังคมเกษตรกรรมเป็นเกณฑ์ในการเปรียบเทียบ) ตั้งแต่ 400 ไร่ขึ้นไปทา หน้าที่ควบคุมกำลังคนในสังกัดของตนซึ่งจะมีมากหรือน้อยลดหลั่นตามฐานะ ให้ปฏิบัติหน้าที่ในกรอบ ของกฎหมาย ขณะเดียวกันมูลนายก็ต้องให้ความคุ้มครองแก่คนในสังกัดในด้านการศึกษาและอื่น ๆ ตามที่กฎหมายระบุไว้ มูลนายจะได้รับอภิสิทธิ์ต่าง ๆ เช่น ตนเองและบุตรจะไม่ถูกลัก (หมายถึง การทำเครื่องหมายที่ท้องมือว่าเป็นคนในสังกัดกรมใด โดยชายไทยที่มีอายุครบ 18 ปี จะต้องขึ้น ทะเบียนเป็นไพร่สมหรือสมลัก) เช่นไพร่ และสามารถแต่งตั้งผู้อื่นเป็นทนายขึ้นศาลแทนตนได้ เป็นต้น ระดับสามัญชน ได้แก่ ไพร่และทาส ไพร่ คือราษฎรสามัญที่ทำหน้าที่เป็นแรงงานในการผลิต และเป็นแรงงานเกณฑ์ ทางานโยธาให้แก่รัฐและมูลนายของตน แบ่งเป็น 3 ประเภท คือ ไพร่หลวง หมายถึง ไพร่ที่ขึ้นต่อพระมหากษัตริย์ ซึ่งพระองค์จะทรงแจกจ่ายไปอยู่ในสังกัดขุนนางกรมกองต่างๆ และถือเป็นการสังกัดโดยตำแหน่ง ไม่ใช่โดยส่วนบุคคล ไพร่หลวงจะต้องเข้าเวรทำงานให้แก่รัฐ หรืออาจจ่ายเงิน "ค่าราชการ" ทดแทนตามอัตราที่กำหนด ไพร่สม เป็นกำลังคนส่วนตัวของมูลนาย กล่าวคือ เป็นบุคคลที่มอบตัวอยู่ในสังกัดของมูลนายเอง หรือมูลนายเกลี้ยกล่อมเข้ามาทำหน้าที่รับใช้ มูลนาย ถูกเกณฑ์ทำงานให้รัฐ โดยผ่านมูลนายของตน ไพร่ส่วย คือ ไพร่ที่อยู่ในเขตห่างไกลไม่ สะดวกแก่การเกณฑ์แรงงานและเป็นเขตที่มีทรัพยากรธรรมชาติที่รัฐต้องการใช้หรือส่ง เป็นสินค้าออกไปขายต่างประเทศ จึงเกณฑ์ให้ไพร่ในเขตดังกล่าวส่งผลิตผลดังกล่าวเป็นส่วยแทนการเข้าเวรเกณฑ์ แรงงาน สำหรับทาสนั้นเป็นสมบัติของนายเงิน อาจถูกซื้อขายโอนให้ผู้อื่นได้เช่นเดียวกับทรัพย์สินสมบัติ โดยทั่วไป ทาสทำงานรับใช้มูลนายของตนอย่างเต็มที่ และได้รับการยกเว้นจากการเกณฑ์แรงงาน ของรัฐ (พิพาดดา ยังเจริญ และ สุวดี ธนประสิทธิ์พัฒนา, 2529)

ศาสนาประจำชาติและมีอิทธิพลต่อสังคมไทยสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ คือ ศาสนาพุทธ พระมหากษัตริย์ไทยทุกพระองค์ทรงให้การอุปการะส่งเสริมพระพุทธศาสนาในด้านต่างๆ เริ่มตั้งแต่ ลิ่นแผ่นดินพระ เจ้ากรุงธนบุรี สมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชทรงงานบูรณะปฏิสังขรณ์และสร้าง วดวาอารามขึ้นอีก เนื่องจากการศึกสงครามกับพม่าได้ผ่อนคลายลง ทาให้ความเป็นอยู่ของประชาชน

มีความสงบสุขขึ้น

ในรัชกาลที่ 2 พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย พระองค์ทางมีจิตใจไม่ทางศาสนาทรงทำนุบำรุงพระศาสนาเป็นอย่างดี ถึงแม้ในสมัยรัชกาลที่ 2 นี้ จะเกิดอหิวาตกโรคครั้งใหญ่ในพระนคร ผู้คนล้มตายไปอย่างมากมาย สภาพสังคมได้เกิดความเดือดร้อนขึ้นทุกหย่อมหญ้า ด้วยพระทัยอันมีเมตตาของพระองค์จึงโปรดเกล้าให้ตั้งโรงเรียนเพื่อบริจาคทานแก่คนยากจน (สุภาพีพินาศ, มปป.) จึงทำให้สภาพสังคมจึงมีความสงบสุขเรื่อยมา

รัชกาลที่ 3 พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ในช่วงสมัยนี้ชนชาติตะวันตกเริ่มเข้ามามีบทบาทในประเทศ ทำให้สภาพสังคมไทยเริ่มเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมบ้าง เนื่องจากได้รับเอาวัฒนธรรมตะวันตกเข้ามาใช้ โดยการเผยแพร่ศาสนาของมิชชันนารีของอเมริกัน นำศาสนาิกายโปรเตสแตนต์เข้ามาในประเทศไทย นอกจากเข้ามาเผยแพร่ศาสนาแล้ว คณะมิชชันนารีเหล่านี้ยังนำเอาวิทยาการแผนใหม่เข้ามา ซึ่งเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาบ้านเมืองเป็นอันมาก อย่างเช่น คณะมิชชันนารีของหมอบรัดเลย์และคณะที่เข้ามาเผยแพร่ศาสนาคริสต์ เมื่อวันที่ 18 กรกฎาคม พ.ศ. 2378 (สงวน อึ้งคง, 2503) นั้น ได้จัดตั้งโรงพิมพ์ขึ้นที่ศาลาแห่ง ากส์ ป้อมปากคลองบางกอกใหญ่ จังหวัดธนบุรี ชื่อโรงพิมพ์หมอบรัดเลย์ โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อพิมพ์เอกสารเผยแพร่ศาสนาคริสต์ แต่พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดฯให้จ้างโรงพิมพ์หมอบรัดเลย์พิมพ์หมายประกาศห้ามสูบฝิ่น นอกจากนี้โรงพิมพ์หมอบรัดเลย์ยังได้พิมพ์ปฏิทินภาษาไทยอีกด้วย นับว่าการตั้งโรงพิมพ์ของคณะมิชชันนารีมีอิทธิพลต่องานในด้านกรพิมพ์เป็นอย่างมาก

ถึงแม้ว่าประเทศไทยจะรับเอาวัฒนธรรมของต่างชาติมาอย่างมาก แต่ในด้านขนบธรรมเนียมประเพณีและศาสนาก็ยังคงเป็นเช่นเดิม เนื่องมาจากพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวมิได้ทรงละทิ้งในพระศาสนาเลย เห็นได้จากพระองค์ทรงสถาปนาโรงเรียนพระปริยัติธรรมขึ้นที่วัดพระศรีรัตนศาสดาราม ทรงอุปการะเลี้ยงดูบิดามารดาของพระสงฆ์ที่สอบไล่ได้เปรียญ และโปรดฯให้จ่ายพระราชทรัพย์ช่วยบิดามารดาที่เป็นทาสของพระเปรียญที่ได้เป็นพระราชอาคันตุกะ แล้วให้พ้นจากการเป็นทาส

จากสภาพสังคมในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้นจะพบว่าสภาพสังคมค่อนข้างสงบสุข พระมหากษัตริย์มีจิตใจไม่ทางศาสนาทุกพระองค์ ดังนั้น ศาสนาจึงมีอิทธิพลต่อสังคมเป็นอย่างมาก และวัดก็เป็นศูนย์กลางจัดการศึกษา พระเป็นผู้ถ่ายทอดวิชาความรู้ให้กับผู้เรียน ดังนั้นเนื้อหาความรู้ที่พระสอนจึงเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องและอ้างอิงถึงศาสนาด้วยเช่นกัน

สภาพการจัดการศึกษาในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น

ความมุ่งหมายของการจัดการศึกษา

ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น วัดยังเป็นสถาบันการศึกษาขั้นพื้นฐานแก่เยาวชนของชาติ พระสงฆ์มีหน้าที่สืบทอดพระพุทธศาสนาและเป็นครูสอนหนังสือและอบรมศีลธรรมจรรยาด้วย โดยรัฐเป็นผู้สนับสนุนทุนบำรุงพุทธศาสนาในด้านต่าง ๆ กล่าวคือ พระมหากษัตริย์ทรงทำการปฏิสังขรณ์หรือสร้างวัดวาอาราม เท่ากับเป็นการเพิ่มและขยายโรงเรียนให้มากขึ้น การที่ส่งเสริมการศึกษาพระปริยัติธรรมของพระสงฆ์และการสังคายนาพระไตรปิฎกอันเป็นรากฐานของพระพุทธศาสนานั้นก็เท่ากับเป็นการสนับสนุนสร้างคุณภาพของครู ด้วยเหตุว่าเมื่อพระภิกษุสงฆ์มีความรู้ในพระธรรมวินัยและวิชาการต่าง ๆ แดกฉานย่อมทำให้การเรียนการสอนมีประสิทธิภาพดียิ่งขึ้น (ศุภารณ รัตนากูณา, 2534)

การที่รูปแบบการศึกษ้อักษรวิธีสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้นยังคงเป็นการเล่าเรียนกับพระที่วัดเช่นเดียวกับสมัยกรุงศรีอยุธยา แสดงให้เห็นค่านิยมของสังคมในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นนี้ยังคงให้ความสำคัญและยกย่องพระว่าเป็นผู้รู้ในหนังสือของชุมชน จากลักษณะการเรียนหนังสือกับพระที่วัดจึงเอื้อต่อการปลูกฝังค่านิยมและคุณธรรมพื้นฐาน โดยอิงหลักธรรมทางพุทธศาสนาที่ปฏิบัติควบคู่ไปกับการเรียนการสอนในชีวิตประจำวัน (พิพาดา ยังเจริญ, 2529)

การที่วัดและพระสงฆ์มีบทบาทต่อชีวิตของคนในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นเป็นอย่างมาก จุดมุ่งหมายของการจัดการศึกษาในสมัยนี้ก็คือเพื่อสืบทอดพระพุทธศาสนา และการปลูกฝังศีลธรรมจรรยาโดยอิงหลักฐานในพระพุทธศาสนา แล้วยังมุ่งรับใช้บ้านเมืองด้วยการรับราชการตามสภาพทางสังคมของแต่ละบุคคลอีกด้วย

เนื้อหาวิชา

เนื่องจากพระสงฆ์เป็นผู้ทำหน้าที่สอน ดังนั้นเนื้อหาที่พระจะสอนก็ย่อมเป็นเรื่องเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาเป็นส่วนใหญ่ โดยจะสอนวิชาภาษาไทย ขอม บาลี คานวน วิชาสี่พ และวิชาทางศาสนา ในด้านการสอนที่เกี่ยวกับศีลธรรมจริยธรรม จะสอนให้รู้จักการมีสัมมาคารวะและ

เชอ์ฟงครูอาจารย์ สอนให้เด็กรู้จักที่ค่าที่สูง รู้จักฐานะของตนเองว่าอยู่ในวัยเยาว์ควรประพฤติ
อย่างไร เด็กวัดต้องยอมรับคำสั่งอย่างเคร่งครัด อยู่ในระเบียบวินัยตลอดเวลา นอกจากนี้ยังมี
การสอนทั้งภาคทฤษฎีและภาคปฏิบัติ ภาคทฤษฎีคือการเรียนรู้ทางพุทธศาสนาขั้นต้น ภาคปฏิบัติ
คือประเพณีการบวชเรียน เด็กเมื่อไปอยู่วัดพระจะสอนความรู้ขั้นต้นทางศาสนา คือ ให้รู้จัก
สวดมนต์ไหว้พระ เป็นเรื่องแรก เมื่อคล่องแล้วก็ต่อด้ายนมัสการคุณพระรัตนตรัย จากนั้นท่องพาหุ
และบทอื่น ๆ การท่องบทสำหรับอารณาพระในการทำบุญในโอกาสต่าง ๆ เช่น อารณาศีล
อารณาธรรม คำถวายสังฆทาน คำถวายสลากภัต คำถวายข้าวสาร และบทกรวดน้ำ เป็นต้น

กระบวนการเรียนการสอน

เชนเซอร์ บัลเลอกัวซ์ (Monseigneur Pallegaix) และ เซอร์ จอห์น
บาวริง (Sir John Bowring) (อ้างถึงใน ศุภวารณ รัตนกฤษา, 2534) ได้เขียนเล่าไว้ว่า
บทบาทของวัดในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้นยังคง เป็นสถาบันสำคัญในการให้การศึกษาแก่คนไทย
โดยทั่วไป โดยมีจุดมุ่งหมายของการเรียนการสอน เนื้อหาสาระและวิธีการต่าง ๆ น่าจะเป็น
แบบเดียวกับสมัยกรุงศรีอยุธยา เพราะเป็นระยะของการสร้างบ้านเมืองใหม่ โดยมีจุดประสงค์
สำคัญที่จะให้เหมือนครั้งกรุงศรีอยุธยาในยามปกติ ทั้งคนไทยสมัยนั้นส่วนใหญ่อีกก็เป็นคนร่วมสมัยกับ
ตอนปลายสมัยกรุงศรีอยุธยาอีกด้วย ดังนั้น เมื่อพิจารณาจากโบราณศึกษา ที่รวบรวมโดยพระยา
ปริยัติธรรมชาดา และประเพณีการศึกษาสมัยก่อน ที่รวบรวมโดยพระยาอนุমানราชธน พอดีสรุป
ได้ว่า ลักษณะการเรียนการสอนไม่มีความสัมพันธ์ระหว่างวิชา จะแยกสอนเป็นวิชา เมื่อเรียน
วิชาหนึ่งจบแล้วจึงเริ่มเรียนวิชาอื่นต่อไป แบ่งนักเรียนออกเป็นพวก ๆ ตามความยากง่ายของ
บทเรียน โดยเรียนจากง่ายไปหายาก สอนเป็นรายบุคคล เร็วกว่าการต่อหนังสือ ครูใช้ไม้บรรทัด
ขนาดใหญ่สลับคันฉပ်ของบทเรียน เพื่อให้ให้นักเรียนใช้คู่เป็นแนวในการเขียน อุปกรณ์ของนักเรียน
ส่วนใหญ่จะมีกระดานสำหรับเขียน ไม้บรรทัดและดินสอที่ทำด้วยดินหรือหินชนิดอ่อน ส่วนพวกที่มี
ความรู้ขึ้นมาจะมีหนังสืออ่านเป็นเรื่อง เช่น เรื่องเทศน์ เรื่องปรมัตถ์ หรือเรื่องอื่น ๆ สุดแต่จะ
มีการเรียนการสอน ในแต่ละวันเริ่มตอน 8.00 น. นักเรียนบางส่วนจะพักตอนประมาณ 10.00
ถึง 10.30 น. เพื่อให้ไปเตรียมอาหารจัดสำหรับถวายอาหารเพล นักเรียนจะหยุดเรียนทั้งหมด
เวลา 11.00 น. และเริ่มเรียนใหม่ในช่วงบ่ายเป็นการท่องบ่นด้วยตนเองตามลำพังจนประมาณ

14.00 น. พระอาจารย์ตื่นจากจำวัดมาสอบทานและต่อหนังสือให้จนเย็นจึงเลิกเรียน บางวัดจะมีการต่อหนังสือกลางคืนด้วย ขึ้นอยู่กับความสามารถและสติปัญญาของนักเรียนว่าจะเรียนได้มากน้อยเพียงไร (ศุภวรรณ รัตนาภา, 2524)

การวัดและการประเมินผล

จากการที่ครูได้ต่อหนังสือให้นักเรียนได้อ่านเขียนและท่องบ่น ครูจะต้องทำการสอบทานความรู้ที่นั่นทุกครั้งที่ ก่อนที่จะต่อบทเรียนใหม่ แสดงว่าครูผู้สอนเป็นผู้ทำการวัดผลด้วยตนเองและการศึกษาในวัดประสบความสำเร็จมากน้อยแค่ไหน วุฒิชัย มูลศิลป์ (2512) ได้ให้ข้อสังเกตไว้ว่า พระยาอนุমানราชธน ได้กล่าวไว้ในชีวิตชาวไทยสมัยก่อน ตอนหนึ่งว่า "เด็กชายลูกชาวบ้าน ซึ่งมีโอกาสได้เล่าเรียนหนังสือที่วัด โดยมากรู้หนังสือเพียงอ่านออกเขียนได้อย่างงูๆปลาๆ เท่านั้น ใช้การอะไรในเรื่องหนังสือไม่ใคร่ได้" การศึกษาในวัดได้รับความสำเร็จน้อยมาก เนื่องจากความรู้และความตั้งใจของพระที่สอน ความตั้งใจของเด็กที่เรียน ความจำเป็นในการใช้ชีวิต หนังสือที่ได้เล่าเรียน เวลาที่ใช้ในการเรียน ฯลฯ ดังนั้นศิษย์วัดจึงมีความรู้อ่านออกเขียนได้น้อย และเมื่อโตขึ้นจึงหาผู้รู้หนังสือได้น้อย ดังปรากฏในประกาศของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อครั้งทรงออกหนังสือราชกิจจานุเบกษาใน พ.ศ. 2401 ว่า "ผู้ที่อ่านต้นหมายท้องตราได้น้อยตัว ดังจะอ่านได้ก็ไม่เข้าใจ เพราะราษฎรเมืองไทยผู้รู้หนังสือได้น้อยกว่าที่ไม่รู้ คนไพร่ในประเทศบ้านนอก หนังสือก็อ่านไม่ออก"

ในด้านกรวัดและประเมินผลนี้ครูจะเป็นผู้สอบทานความรู้ทุกครั้งที่ ก่อนที่จะต่อบทเรียนใหม่ แต่ผลการวัดและประเมินนั้น การศึกษายังไม่ประสบความสำเร็จเท่าที่ควร

หนังสือเรียนสังคมศึกษาในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น

เมื่อพิจารณาถึงหนังสือเรียนที่ใช้กันสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น สุภีร์ อิศาสตร์ (2526) กับ กฤษณา สินไชย และ รัตนา ฤชาฤทธิ (2520) ได้กล่าวถึงความ เป็นมาของหนังสือเรียนไว้ว่า การเรียนในชั้นต้นเป็นการฝึกหัดอ่าน เขียนสระ แจกแม่ตัวสะกด ยังไม่ให้ใช้หนังสือเรียน ครูต้องสอนแบบต่อตัวหนังสือด้วยการคัดลอกตัวอักษรจากต้นฉบับให้อ่าน

ท่องจำให้แม่นยำ หลังจากท่องจำได้แล้วก็เริ่มมาใช้หนังสือเรียน หนังสือเรียนชั้นต้นที่ห้าชื่อ ประถม ก กา ประถม ก กา หัดอ่าน ประถมมาลา และ สุนันทกุมาร โดยลายละเอียดในค้ำ นื้อหา วิธีการเรียบเรียง และรูปเล่มของแต่ละเล่มเป็นดังนี้

หนังสือประถม ก กา นี้เป็นหนังสือที่มีเนื้อหาประกอบด้วยระเบียบของภาษา หน้าแรกจะมีพยัญชนะไทย 44 ตัว และสระในภาษาไทย ต่อจากนั้นเป็นการแจกลูกสะกดตั้งแต่ ก จนถึง ฮ และการสอนมาตราแม่ ก กา จนถึงแม่เกย เนื้อหาที่เกี่ยวกับสังคมศึกษาในหนังสือ ประถม ก กา นี้ยังไม่มี ในด้านการเรียบเรียงของหนังสือประถม ก กา นี้ เรียบเรียงเป็นคา ประพันธ์ เช่น กาศยานี 11 กาศยฉบั้ง 16 และกาศยสุรางคนางค์ 28 ลักษณะรูปเล่มของ หนังสือประถม ก กา นี้ มีรูปเล่มกะทัดรัด จำนวนหน้า 67 หน้า ซึ่งกรมศิลปากรอนุญาตให้ โรงพิมพ์ศิลปบรรณาการพิมพ์จำหน่ายใหม่เมื่อ พ.ศ. 2513 ในด้านภาพประกอบทั้งหน้าปกและ เนื้อเรื่องยังไม่ปรากฏ

เมื่อนักเรียนอ่านหนังสือประถม ก กา คล่องแล้ว ก็ท่องประถม ก กา หัดอ่าน ซึ่งเป็นหนังสือที่ใช้คู่กัน เนื้อหาในเล่มคล้าย ๆ กัน กล่าวคือ หนังสือประถม ก กา หัดอ่าน มีจุด มุ่งหมายเพื่อให้ผู้เรียนได้อ่านและรู้จักการใช้ภาษาไทยมากขึ้น รู้จักระเบียบของภาษา เนื้อหาที่ ประกอบด้วยการสอนภาษาไทย การสอนมาตราสะกด เป็นต้น แต่การยกตัวอย่างประกอบใน หนังสือประถม ก กา หัดอ่านนี้ จะแตกต่างไปจากประถม ก กา เล่มแรก ตรงที่ประถม ก กา หัดอ่านนี้มีการยกตัวอย่างอ้างอิงถึงเนื้อหาในวิชาสังคมศึกษาด้วย แต่ประถม ก กา เล่มแรกไม่มี เนื้อหาที่อ้างอิงถึงสังคมศึกษาเลย

เนื้อหาที่เกี่ยวกับสังคมศึกษามีดังนี้ มีการไหว้ครู ซึ่งได้แก่ พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ บิดา มารดา ครูอาจารย์ เป็นการระลึกถึงบุญคุณของผู้มีพระคุณ และเป็นการเตือนตนเอง าม่าให้มีอคติ คือ โลก โกรธ หลง มาครอบงำจิตใจ ดังเนื้อหาดังนี้

นะ โม ข้ำจะ ไหว้	วระ ไตร ระตะนา
าสะไว้ในเกษา	วระบาทะมุนี
คุดะวระ ไตร	ข้าสำไว้ในเกษี
เดชะพระมุนี	ขอย่ามีที่โทษา
ข้าขอยอธูลี	าสะเกษีไหว้บาทา
พระ เจ้าผู้กรุณา	อยู่ เกศาย่ามีไทย

ข้าหว้พระเสถียรธรรม	ที่ลี้กั้วคัมภีร์ใน
ได้ครูเข้าใจ	ขออย่าได้มีโรคา
ข้าหว้พระภิกษุ	ที่ได้ลู่แก่โรคา
หว้พระภิกษาคา	อะระหาธิบัติ ฯ

นอกจากท้าวครู ระลึกถึงผู้มีพระคุณแล้ว เนื้อหา ยังสอนให้ผู้เรียนสนใจ
ในการเรียน หมั่นเขียนหมั่นท่องจำ และ เชื้อฟังพ่อแม่ครูอาจารย์ เช่น

ดูรากุมาร	เล่าเรียนเขียนอ่าน	อาจารย์ว่ามา
อาศัยแต่เพียร	เล่าเรียนนี่นา	ถ้าใครอุตสาหะ อ่านว่าตาคุณ
อย่าหนีขี้คร้าน	เล่าเรียนเขียนอ่าน	ชาญเซนเจนหู
จะเล่นเขียนเข้า	หมั่นเข้ามาดู	อย่าได้ให้ครู ชูว่าคำดี
จะเขียนเรียนรำ	อย่าถลึงลา	จากาวาที่
อย่าว่าอันไพบ	ว่าไรให้ดี	อย่าว่าอู้อี้ จูจี้พิร...ฯ

สอนให้นักเรียนไม่ลบหลู่ครูอาจารย์ รู้จักการเคารพนอบน้อมต่อครู เช่น

ว่าข้อต่อกลอนสอนใจ	สดับศรับไว้
อย่าพันอย่าเพือนเคลื่อนคลา	
ว่าเป็นธำม์เนียมเบรียบมา	อย่าหลู่ครูบา
อภิวาท์หว้พระอาจารย์	
เล่าจบขนบกราบกราน	วันทาอาจารย์
ให้ไหว้กราบกรานกระดานครู...ฯ	

สอนให้มีความพยายามเล่าเรียน ขวนขวายหาความรู้ขณะที่เป็นเด็ก เมื่อ
เติบโตขึ้นจะได้เป็นวิชาไว้ทำมาหากิน ดังนี้

ดูรากุมาร	แสวงหาอาจารย์	เล่าเรียนวิชา
ให้ลูบรุบร่ง	ทางการศึกษา	สำหรับวิชา กุมารทั้งผอง

ครั้งว่าใหญ่กล้า ฟิงให้แสวงหา ทรัพย์สิ้นเงินทอง
 ทานาทำไร่ ใจตริกนึกบอง ำที่มีเงินทอง สิ่งของบริวาร
 ทรัพย์นี้มีมากลี้ ำครปัญญาไว ำหาได้บ่นาน
 แ่วนแ่วนแดนดิน มีลีนทุกสถาน ผู้ใดใจครำน บ่พานพบนา ฯ

สอนถึงการทดแทนพระคุณครูอาจารย์ การปฏิบัติตนต่ออาจารย์ เช่น การรู้จัก
 จัดหาข้าวปลาอาหารมาให้อาจารย์ การทำความสะอาดวัดวาอาราม รู้จักการปฏิบัติตน ไม่เที่ยว
 เล่นอยู่ ดังบทประพันธ์ต่อไปนี้

จงสดับรับฟังอย่างนาน	ปฏิบัติอาจารย์
ที่ท่านจะอยู่ครุณา	
จงนั่งฟังตั้งใจรักษา	ท่านผู้ครูบา
เรียกหาจงนั่งฟังดู	
นั่งฟังสดับรับหู	อย่าเล่นเขม้นอยู่
นั่งดูเคารพขบถัน ฯ	

สอนให้ขยันขันแข็ง ถ้าไม่ขยันก็จะอ่านหนังสือและเขียนไม่ได้ เวลาเรียน
 หนังสือต้องเอาใจใส่ต่อการเรียน ใจจืดจางจืดจ่อต่อการเรียน ดังนี้

นะโมแล้ว ก ข	เสียคืนสอเป็นกอบภา
เขียนผิดคิดจึงมงำ	จำใจอยู่รู้เมื่อไร
ปากว่าตาเม็นจี้	ทั้งตามีจี้ผิดไป
ชี้เบเล่าเล่าเล่นไป	ไม่ถูกตัวท้าวกระดาน
เห็นฉบับจับเขียนดู	คันหัวหูครูำคาญ
ไม่เขียนเวียนไปถาน	อ่านมือออกบอกบ่วยมา
เดินพลางท้ำอย่างปวด	หน้าเ็นววดปวดหนักหนา
อืดอืดรัดท้องมา	ว่าพันเพื่อนเลื่อนเปื้อนไป ฯ

สอนให้ปฏิบัติตามคิล โดยไม่ให้ฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์ เป็นต้น

ตั้งข้อต่อห้าม อ่านอื่นขึ้นไป คิดสาให้ขึ้น
ว่านสิกขา ศิลาลิบัน บทธาท จัคสรรพ ตั้งแต่ปาณา
อย่าได้ประหาร ฆ่าสัตว์ล้างผลาญ ชีพมัยมรณา
พระ เณรอย่าทำ จะขาดสิกขา จาโรวาทา อย่ามาฆ่าตี
อกินนาทาน แผลว่าวิคถาร อ่านตามบาฬี
อย่าได้ลักทรัพย์ อันเจ้าของมี เวระมะณี เว้นว่าอย่าทำ ๆ

สอนถึงมารยาทที่ดีต่อหน้าผู้ใหญ่ เช่น การจะลุกจะนั่ง ควรสำรวมกริยา รู้จัก
ก้มหลัง และ ไม่เดินแซงผู้ใหญ่ เวลาผู้ใหญ่กำลังพูดกันอย่าพูดสอด หรือแย่งพูด กับเพื่อนนั้นการพูด
ควรรักษาน้ำใจเพื่อน แล้วเราจะมีเพื่อนที่ดีถ้าปฏิบัติได้ดังคาสอนนี้

เคารพนบนอบ	สิ่งใดไม่ชอบ	อย่าควรทำไป
เดิน เห็นลูกนั่ง	ต่อหน้าผู้ใหญ่	ระวังระไว ค่อยค้อมก้มตัว
ผู้ใหญ่เดินมา	อย่าเสียดขึ้นหน้า	ชาติช้าคนช้า
สุเจ้าจงจา	บาปกรรมคิดตัว	นักปราชญ์ท่านหัว เยาะ เย้ยโยไพ
ท่านสนทนา	อย่าสอดเจรจา	แก่งแย่ง แก่งไป
เห็นข้อผิดผิด	จึงค่อยถามไถ่	เรื่องราวจะได้ เป็นคาโบราณ
แม้ถึง เพื่อนฝูง	อย่าทำหยามยุ้ง	เจรจาหักหาญ
รักษาน้ำใจ	ไว้ให้ยืนนาน	ถ้าเขาเป็นพาล เจ้าเอาตัวหนี
เพื่อนอันสนิท	เพื่อนคู่ชีวิต	เร่งคิดจงดี
ของเขาเรารัก	อย่ามักยินดี	มักเป็นราศี หมองน้ำใจกัน ๆ

เนื้อหาหนังสือประเภทนี้ ก่า หัดอ่านที่เกี่ยวข้องกับเนื้อหาวิชาสังคม ที่ยก
ตัวอย่างมาทั้งหมด จะเห็นได้ว่าเป็นเนื้อหาที่ปลูกฝังลักษณะนิสัยที่ดี มีการปลูกฝังคุณธรรมน้ำใจของ
ผู้เรียน ทำให้ผู้เรียนมีศีลธรรมอันดีไว้ปฏิบัติ เช่น การรู้จักบุญคุณของผู้มีพระคุณ ไม่ลบหลู่ครูอาจารย์
รู้จักการเคารพนบนอบผู้ใหญ่ รู้จักการชวนชวยหาความรู้ ชยันหมั่นเพียร ปฏิบัติตามคิล มีจริยธรรม
อันดีงาม เป็นต้น

ในด้านลักษณะวิธีการเรียบเรียงของหนังสือประถมก กา หัดอ่านนี้ เหมือน
ประถมก กา เล่มแรก คือ แต่งเป็นคำประพันธ์ประเภทกาพย์

ลักษณะรูปเล่มของประถมก กา หัดอ่าน นี้จะมีจำนวนหน้าน้อยกว่าคือมี 27
หน้า รูปเล่มกระทัดรัด กรมศิลปากรอนุญาตให้โรงพิมพ์ศิลปบรรณาการพิมพ์จำหน่ายใหม่ เมื่อ
พ.ศ. 2513 ในด้านภาพประกอบก็ไม่มีภาพประกอบทั้งหน้าปกและในเนื้อหาเหมือนประถมก กา
เล่มแรกเช่นกัน

อนึ่ง ทั้งประถมก กา และประถมก กา หัดอ่านไม่ปรากฏหลักฐานว่าผู้ใดเป็น
ผู้แต่ง

หนังสือเรียนที่ใช้อีกเล่มในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้นอีกเล่มคือ หนังสือ
ประถมมาลา ซึ่งแต่งโดยพระเทพโมหิ (ผึ้ง) วัดราชบุรณะ ลักษณะเนื้อหาเป็นการอธิบายหลัก
การเขียนภาษาไทย ไวยากรณ์บาลี หลักการแต่งคำประพันธ์ การสอนมาตราสะกดต่าง ๆ ซึ่ง
เนื้อหาคล้ายหนังสือประถมก กา และประถมก กา หัดอ่าน ถึงแม้ว่าเนื้อหาจะเป็นการสอนภาษา
ไทยแต่มีอยู่ตอนหนึ่งซึ่งสอดแทรกเนื้อหาของสังคมศึกษา โดยให้ผู้เรียนตั้งใจเรียน เชื่อฟังคำของ
ครูอาจารย์ ไม่เข้าใจตรงไหนให้ซักถาม ดังนี้

... เริ่มเรียนให้เร่งรู้	ทั้งสิ่งคู่ประมาณหมาย
หนึ่งฟังอย่างฟังคาย	ให้ตั้งจิตรกำหนดจา
หนึ่งให้อุษสาหะ	เอาจิตรคิดพิณย์คา
หนึ่งห้ามอย่าเอื้อนอา	ลงนาคาให้เร่งถาม
หนึ่งใจที่มั่นหมาย	ลิขิตข้อสุขุมความ
พร้อมมองคัจจิงทรงนาม	ว่าศิษย์แท้ที่ศึกษา ...ฯ

ลักษณะเนื้อหาของสังคมศึกษาในเล่มนี้มีน้อย ส่วนใหญ่จะมุ่งสอนภาษาไทย
มากกว่า

ด้านการเรียบเรียงคล้ายกับหนังสือประถมก กา และประถมก กา หัดอ่าน
กล่าวคือแต่งเป็นคำประพันธ์ประเภทกาพย์

ด้านรูปเล่มของหนังสือประถมมาลานี้ มีจำนวนหน้าค่อนข้างหนาคือมี 126
หน้า พิมพ์ที่โรงพิมพ์วชิรรินทร์ ในปีพ.ศ. 2437 ด้านรูปภาพยังไม่ปรากฏมีภาพประกอบเช่นกัน

สำหรับเนื้อหาในหนังสือประณมก กา ประณมก กา ทัดอ่าน ประณมมาลา ใน ส่วนที่เกี่ยวกับวิชาสังคมศึกษานั้นยังปรากฏอยู่ค่อนข้างน้อย หรือบางเล่มไม่มีเลย ทั้งนี้สืบเนื่องมา จากผู้แต่งมีจุดมุ่งหมายสอนวิชาภาษาไทยมากกว่าสอนอย่างอื่น เนื้อหาที่เกี่ยวกับสังคมศึกษาจึง ปรากฏอยู่น้อย แต่เนื้อหาของวิชาสังคมศึกษาเริ่มปรากฏมากขึ้น ในหนังสือเรียนสุนันทกุมาร กล่าวคือเนื้อหาของสุนันทกุมาร เป็นนิทานคติธรรมสอนใจ ให้เห็นโทษของการทำบาปทำกรรมเอา ไว้ และคุณของการทำบุญ ชักจูงให้ประพฤติดีแต่ความดี เช่นสุนันทกุมารซึ่งเป็นตัวเอกในเรื่อง เป็น ผู้มีความกตัญญูต่เวทิต่ ต่อบิดามารดา และ เลื่อมใสในพระบรมพุทศาสนา ได้สามารถออกบวชตั้ง แต่อายุได้ 7 ปี อานาจบุญกุศลทั้งบวงที่สุนันทกุมารได้กระทำสามารถช่วยบิดามารดาให้พ้นจาก ทุกข์ทรมาน อันเกิดจากบาปซึ่ง ได้กระทำเมื่อดำรงชีวิตอยู่ ได้รับความสุขสบายเสวยทิพสมบัติ ณ เมืองสวรรค์ ดังเนื้อหา ดังนี้

ที่นี่มีวัด	ราวสามชั่วชีวิต	กับบ้านพรานไพร
จะ ไปจะมา	มีใกล้ไม่ไกล	เป็นที่อาศัย
ทำบุญให้ทาน		
ส่วนเจ้าสุนัน	น้ำจิตคิดถวิล	ศรัทธากล้าหาญ
จะสามารถ	บทเรียนเขียนอ่าน	บาเพ็ญศีลทาน
ในพระศาสนา		
วันหนึ่งแต่เช้า	อาบน้ำตาเกล้า	แต่งตัวนุ่งผ้า
เที่ยวเก็บดอกไม้	มะลิจำปา	ทูนเหนือ เกศา
ไปสู่อาราม		
พอบพหลวงตา	บิณฑบาตกลับมา	ตะพายย่ามรุมราม
เจ้าเดินไปใกล้	นั่งไหว้ถ่อม	ท่านเจ้าอาราม
กุฎิอยู่ไหน		
หลวงตาจึงชี้	อยู่กุฎินี้	แลเห็นท้าวกระ โด
เจ้าขึ้นนอกชาน	ค่อยคลานเข้าไป	ถวายพวงมาลัย
แล้วกราบสามครา		

พระ เณรผู้ใหญ่	แลเห็นประหลาดใจ	ยิ้มแย้มเจรจา
คุกรกุมาร	ทนมุมน้อยโสภา	เจ้าเข้ามาหา
ธรรมาโระ หรือ		
เจ้าสุบินรูปงาม	ได้ฟังท่านถาม	เคารพประนมมือ
คิฉินมากราบ	ที่เท่าหาหรือ	น้ำจิตคิดคือ
าครบวชเป็นเณร		
จักถือศีลา	เล่าเรียนวิชา	าให้รู้จะ เจน
ถากทรายถากหญ้า	อยู่ในบริเวณ	กิจการสามเณร
ขอรับทุกประการ		

.....

เจ้าสุบินครั้นบวชแล้ว	อารมณ์แผ่วในทางธรรม
เล่าเรียนเพียรทุกวัน	มีศรัทธาเป็นกำลัง
ทุกสิ่งธรรมากิจ	เจ้าตั้งจิตคอยระวัง
สนธยาตีระฆัง	ประ โคมพระในวิหาร
หาพินดุน้อยใหญ่	มาก่อไฟน เิงกราน
เข้าห้องพระอาจารย์	จุดธูปเทียนชวาลา

.....

เจ้าสุบินเหลียวเห็นเทวา	ไม่แจ้งกิจจา
ว่าเทวฤทธิ์บิตร	
คูกลางทางมีสุนทร	อุบาสกโคจร
มาแต่ตำบลหนอง	
ธรรมาสิ่งพรรณอันใด	บอกให้เข้าใจ
เทพไทแจ้จรรณวัจฉ	
ยอกรเหนือเกล้าเกศ	กันเดเกร็ง
ช้านี้คือพระปิตุรา	
แห่งเจ้าจงแจ้งกิจจา	เดิมทีบิดา
ตายตกอยู่ในนิริยาน	

บัดนี้ไปเกิดเมืองสวรรค์	ด้วยาบุญอัน
เจ้าทรงผนวชบวชตัว	
พร้อมโพธิ์คบกบแก้ว	ข้าได้รอดตัว
ด้วยาบุญเจ้าเมตตา	
เจ้าสุบินรู้ว่าบิดา	เอื่อนอรรถวังนา
คوراเทวฤทธิ์ปิตุราช	
ได้ความสุขแล้วพระบาท	อย่าได้ประมาท
อุตสาหกรรมเจ้าเจริญพุทธคุณ	
สืบสร้างกุศลผลบุญ	เอาไว้เป็นทุน
เสบียงเลี้ยงชีพสืบไป ๆ	

เนื้อหาของหนังสือสุบินทกุมารจะสั่งสอนเด็กเดือนไม่ทำให้ทำบาป ให้ทำความดี อยู่ในศีลธรรมอันดีงาม เมื่อปฏิบัติเช่นนี้แล้วจะทำให้เกิดความสุขความเจริญในชีวิตตั้งสุบินทกุมาร ลักษณะวิธีการเรียบเรียง หนังสือสุบินทกุมารนี้มีลักษณะ เป็นคาบระพันธ์ เช่นกัน คือแต่งเป็นภาพย์สำหรับสวด ซึ่ง เรียกว่ากลอนสวดหรือกลอนวัด ลักษณะของกลอนสวดจะ เป็นการ นึกภาพย์ต่าง ๆ เช่น ภาพย์ยานี 11 ฉบับ 16 สรุจคนางค์ 28 มาแต่งรวมกัน เหตุที่เรื่อง สุบินทกุมารแต่งแบบกลอนสวดอาจเป็นเพราะภาพย์แต่งได้ง่าย มีลีลาจ้งหวัดราบรื่น และมีทานอง สวดอ่านหลายทานอง เหตุที่กลอนสวด เรียกว่ากลอนวัด ก็เนื่องมาจากผู้แต่งมักจะเป็นพระหรือ คฤหัสถ์ที่เคยบวชเรียนมาก่อน เนื้อหาของวรรณกรรมมักจะทำให้คิดสอนใจ ไม่ทางตรงก็ทางอ้อม และการนำวรรณกรรมคาภาพย์มาอ่านเป็นทานองสวดก็เริ่มที่วัด (โสภี สุขเกษม, 2535)

ด้านรูปเล่มของหนังสือสุบินทกุมาร นั้นมีเนื้อหาค่อนข้างหนา คือมี 108 หน้า พิมพ์เมื่อ พ.ศ. 2447 และไม่ปรากฏนามผู้แต่ง ด้านรูปภาพยังไม่ปรากฏเช่นกัน

สรุปสภาพการจัดการศึกษาและหนังสือเรียนสังคัมศึกษาในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น

สภาพการจัดการศึกษาในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้นนั้นเป็นไปในทางองเดียวกับสมัยกรุงศรีอยุธยา จะเห็นได้ว่าบทบาทของวัดในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้นยังคงเป็นสถาบันสำคัญให้การศึกษแก่คนไทยทุกระดับชั้น จุดมุ่งหมายของการเรียนการสอน เนื้อหาสาระ กระบวนการเรียนการสอน ส่วนใหญ่ยังคงเป็นแบบเดียวกับสมัยกรุงศรีอยุธยา ต่างกันตรงที่ความมุ่งหมายของการศึกษาสังคัมศึกษาในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น นั้นมุ่งเน้นไปในการปลูกฝังจริยศึกษา โดยนอกจากจะเป็นการสืบทอดพระพุทธศาสนา และการปลูกฝังศีลธรรมจรรยาโดยอิงหลักธรรมานพระพุทธศาสนาแล้ว ยังมุ่งรับใช้บ้านเมืองด้วยการรับราชการตามสถานภาพทางสังคมของแต่ละบุคคลอีกด้วย นอกจากจะได้ศึกษาโดยตรงจากวัดแล้วยังสามารถศึกษาได้จากวรรณกรรมต่าง ๆ ที่มีอยู่เป็นจำนวนมากในขณะนั้น ด้วยแก่นและเนื้อหาวิชาจึงเป็นเรื่องราวของพระพุทธศาสนา หลักธรรมคำสอน และการอบรมศีลธรรมจรรยา กิริยามารยาท ตลอดจนข้อพึงปฏิบัติต่าง ๆ ที่ทำให้การดำเนินชีวิตเป็นไปอย่างสงบสุข ควบคู่ไปกับการศึกษาวิชาการต่าง ๆ การเรียนการสอนยังคงใช้วิธีการต่อหนังสือเป็นรายบุคคล ตามความสามารถและสติปัญญาของผู้เรียน และความรู้ของครูผู้สอน แต่ในสมัยรัตนโกสินทร์นี้ได้มีวิธีการเล่าเรียนด้วยการฟัง การคิด การถาม การเขียนเพิ่มขึ้นอีก นับได้ว่าเป็นวิธีการใหม่แตกต่างจากเน้นความสามารถในการท่องจำแต่ก่อนเพียงอย่างเดียว ครูผู้สอนยังคงเป็นผู้ทำการวัดผลและประเมินผลด้วยตนเองก่อนขึ้นบทเรียนใหม่ทุกครั้ง (ศุภวรรณ รัตนากูณา, 2534)

สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นนี้มีวรรณกรรมเกิดขึ้นมากมาย เพื่อให้ประชาชนได้อ่าน ส่วนหนังสือเรียนที่ใช้ในช่วงนี้บางเล่มยังคงใช้หนังสือเรียนในสมัยกรุงศรีอยุธยาอยู่บ้าง เช่น หนังสือจินตตามณี ส่วนที่แต่งขึ้นใหม่คือ หนังสือประถมก กา และประถมก กา หัดอ่าน ซึ่งหนังสือนี้ไม่ปรากฏนามผู้แต่ง โดยลักษณะเนื้อหาของหนังสือประถมก กา นั้นมุ่งเน้นทางการใช้ภาษา และเนื้อหาของสังคัมศึกษายังไม่ปรากฏในหนังสือเล่มนี้ แต่เนื้อหาของสังคัมศึกษานั้นเริ่มไปปรากฏอยู่บ้างในหนังสือประถมก กา หัดอ่าน ประถมมาลา และสุบินทกุมาร โดยที่ส่วนใหญ่มุ่งเน้นสอนให้ประพฤติดีประพฤติชอบ การหมั่นทำความดีละ เว้นจากการทำชั่ว จะเห็นได้ว่าเนื้อหาส่วนใหญ่มุ่งสอนไปในด้านจริยธรรม ทั้งนี้ก็เพราะว่าสภาพสังคมของประชาชนในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้นนั้นผูกพันกับศาสนาเรื่อยมา วัดยังคงเป็นศูนย์กลางการจัดการศึกษาค่ายสมัยกรุงศรีอยุธยา

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ผู้ถ่ายทอดความรู้ เมื่อสภาพสังคมเกี่ยวพันกับศาสนาเช่นนี้ เนื้อหาในหนังสือเรียนจึงเป็นเรื่องเกี่ยวกับจริยธรรมต่าง ๆ ตามหลักศาสนาเช่นกัน

ในด้านวิธีการเรียบเรียง ยังไม่มีพัฒนาการที่แตกต่างกันนัก กล่าวคือ หนังสือเรียนในช่วงกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้นนี้มีการเรียบเรียงเป็นคาบระพันธ์ทั้งภาพ্যানี 11 ภาพยนต์บัง 16 ภาพย์สร้างคนางค์ 28

ในด้านรูปแบบของหนังสือเรียนในช่วงกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้นนี้ จำนวนหน้าของหนังสือเรียนค่อนข้างมาก ขนาดรูปเล่มกะทัดรัด แต่ทุกเล่มไม่มีภาพประกอบทั้งหน้าปกและในเนื้อหา

สรุปสภาพการจัดการศึกษาและหนังสือเรียนสังคมศึกษาในสมัยโบราณ (ตั้งแต่ พ.ศ. 1826-2394)

จะเห็นว่าสภาพการจัดการศึกษาของไทยสมัยโบราณ คือ ตั้งแต่สมัยกรุงสุโขทัย กรุงศรีอยุธยา กรุงธนบุรี และกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น สถาบันการศึกษาที่สำคัญที่สุดคือ วัด โดยพ่อแม่จะนำบุตรไปฝากเป็นศิษย์พระ วิชาใช้ปรนนิบัติและศึกษาเล่าเรียน เขียนอ่านหนังสือ พระสงฆ์จะเป็นผู้ถ่ายทอดความรู้ให้กับศิษย์ นอกจากฝึกให้อ่านออกเขียนได้แล้ว พระสงฆ์ยังเป็นผู้สั่งสอนอบรมบ่มนิสัย ฝึกหัดกริยามารยาทและปลูกฝังค่านิยมพื้นฐานของสังคม ซึ่งมาจากความเชื่อทางพุทธศาสนาให้แก่เด็กและประชาชนทั่วไป

การเล่าเรียนในวัดนั้นมีลักษณะที่ไม่เป็นระบบแบบแผนเดียวกัน ขึ้นอยู่กับความรู้ของพระผู้สอน ความตั้งใจและสติปัญญาความสามารถของผู้เรียน ตลอดจนสถานที่ตั้งของวัด ถ้าเป็นวัดที่อยู่ในที่ชุมชนก็จะมีพระที่มีความรู้ไปประจำอยู่ การศึกษาแบบโบราณเน้นในด้านพุทธศึกษา และจริยศึกษา มุ่งให้อ่านออกเขียนได้ เรียนเลข ศีลธรรม และพุทธศาสตร์ ควบคู่ไปกับการเรียนวิชาการต่างๆ การศึกษาด้านอักษรวิธีจะเป็นปัจจัยสู่การศึกษาขั้นสูงสำหรับบุคคลชั้นนำ แต่สามัญชนนั้นเรียนรู้เพื่อเตรียมการสำหรับการอุปสมบท เพื่อเป็นเครื่องมือในการศึกษาพระพุทธานุสาฎกมากกว่าจะใช้เพื่อเป็นประโยชน์ในการดำรงชีวิตที่สงบสุข และรับใช้ประเทศชาติบ้านเมืองด้วยความซื่อสัตย์สุจริต เนื้อหาวิชาจึงเป็นเรื่องเกี่ยวกับพุทธศาสนาและการนำหลักธรรมคำสอนมาใช้ในการชีวิตประจำวัน ควบคู่ไปกับการเรียนวิชาการอื่น ๆ ไม่มีอัตราเวลาเรียน และรูปแบบการเรียนการสอน การวัดและการประเมินผลที่แน่นอน ขึ้นอยู่กับความรู้ของพระและความตั้งใจ ประกอบกับสติปัญญาความสามารถของผู้เรียนเป็นสำคัญ (ศุภวรรณ รัตนาฎกา, 2534)

ในด้านหนังสือเรียนนั้น ไทยมีอักษรใช้เป็นของตัวเองตั้งแต่สมัยกรุงสุโขทัย โดยพ่อขุนรามคำแหงมหาราช ทรงประดิษฐ์อักษรไทยขึ้นในปี พ.ศ. 1826 แต่ถึงแม้ว่าจะมีการประดิษฐ์อักษรไทยขึ้นใช้ แต่ในด้านหนังสือเรียนยังไม่ปรากฏหลักฐานว่ามีการแต่งหนังสือเรียนขึ้น เนื่องจากหลักฐานได้สูญหายไป จนกระทั่งถึงสมัยกรุงศรีอยุธยา จึงปรากฏมีหนังสือเรียนขึ้นใช้ คือหนังสือจินตคามณี ที่ถูกยกย่องว่าเป็นหนังสือเรียนเล่มแรกของไทย เนื้อหาเน้นหนักไปในด้านการใช้ภาษาไทย ระเบียบทางด้านภาษา แต่บางตอนได้สอดแทรกความรู้ทางสังคมศึกษาอยู่บ้าง โดยเน้นไปในด้านจริยศึกษา การสอนให้ทำความดี หมั่นทำบุญ เว้นจากการทำบาป การทำจิตใจให้ผ่องใส เว้นจากการคิดร้าย รู้จักการเตรียมตัวพร้อมสำหรับการพลัดพราก ใครทำกรรมเอาไว้ กรรมนั้นย่อมจะตามสนอง เหมือนเงาตามตัว หนังสือจินตคามณีนี้ใช้เป็นหนังสือเรียนมาจนถึงในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น โดยใช้ควบคู่กับหนังสือเรียนอื่น ๆ อีกเช่น หนังสือเรียนประถม ก กา ประถม ก กา หัดอ่าน ประถมมาลา และสุบินทกุมาร โดยเนื้อหาของหนังสือประถม ก กา ประถม ก กา หัดอ่าน และประถมมาลา มีลักษณะ เนื้อหาเป็นไปในแนวเดียวกัน คือมุ่งเน้นไปในด้านระเบียบภาษาไทย การใช้คำศัพท์ต่าง ๆ การสอนมาตราสะกด เนื้อหาในส่วนของสังคมศึกษาก็ยังมีน้อย ยังคงสอดแทรกเนื้อหาลงไปบางตอนบางเล่ม โดยหนังสือประถม ก กา ยังไม่ปรากฏ แต่เนื้อหาไปปรากฏอยู่ในประถม ก กา หัดอ่าน ประถมมาลา โดยที่ลักษณะเนื้อหาก็ยังไม่ได้พัฒนาการไปจากเนื้อหาในจินตคามณีเท่าใดนัก กล่าวคือยังคงเน้นไปในด้านจริยศึกษา การสอนให้ทำความดี ชยันหมั่นเพียร เว้นการทำบาป เชื่อฟังผู้มีพระคุณ เป็นต้น ส่วนหนังสือสุบินทกุมารนั้นเป็นหนังสือเพื่อให้ผู้เรียนได้อ่าน ไม่ได้มุ่งถึงระเบียบภาษา ดังนั้นเนื้อหาสาระที่เกี่ยวกับสังคมศึกษาจึงมีมากกว่าทุกเล่มที่กล่าวมา แต่ลักษณะ เนื้อหาที่เป็นไปในแนวเดียวกันกับทุกเล่มคือสอนให้ทำแต่ความดี ผู้ใดทำดีก็ย่อมได้รับความดีเป็นสิ่งตอบแทน

ลักษณะ เนื้อหาของหนังสือเรียนในสมัยโบราณ (ตั้งแต่ พ.ศ. 1826-2394) โดยเริ่มตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้นนั้น ยังไม่มีพัฒนาการที่เปลี่ยนแนวไป กล่าวคือมีพัฒนาการเป็นไปในแนวเชิงสอนจริยศึกษามากกว่าเนื้อหาอื่น สาเหตุที่เนื้อหามุ่งเน้นไปในแนวจริยศึกษาสืบเนื่องมาจากสังคมของไทยนั้นผูกพันกับศาสนา วัด และพระสงฆ์มาโดยตลอด เนื้อหาในหนังสือเรียนจึงสะท้อนออกมาในรูปของการสอนให้ทำความดีละเว้นความชั่ว ซึ่งเป็นเรื่องในเชิงจริยศึกษาและศาสนา มากกว่าเนื้อหาประเภทอื่น ๆ

ในด้านวิธีการเรียบเรียงหนังสือเรียนในสมัยโบราณนี้ ทุกเล่มที่มีเนื้อหาของสังคมศึกษา ไม่ว่าจะเป็นจินตมณี ประถมก กา หัดอ่าน ประถมมาลา และสุบินทกุมาร ล้วนแต่เรียบเรียงเป็นคาประพันธ์ประเภทกาพย์ทั้งสิ้น ไม่มีเล่มใดมีการเรียบเรียงที่แตกต่างกันไป

ในเรื่องรูปเล่มของหนังสือเรียนที่มีเนื้อหาของสังคมศึกษาอยู่นั้น รูปเล่มของแต่ละเล่มนั้นค่อนข้างหนา แต่มีขนาดกะทัดรัดแทบทุกเล่ม ยกเว้นสุบินทกุมารที่มีเนื้อหาบ่อยจึงทำให้จำนวนหน้าไม่มาก ในด้านการวาดภาพประกอบนั้น ปรากฏว่าไม่มีภาพประกอบเลยแม้แต่เล่มเดียว ทั้งเล่มมีแต่ตัวหนังสือตั้งแต่หน้าแรกจนจบเล่ม

บรรณานุกรม

ภาษาไทย

หนังสือ

- กฤษณา ลีนไชย และ รัตนา ฤชาฤทธิ. ความเป็นมาของแบบเรียนไทย. กรุงเทพมหานคร: จงเจริญการพิมพ์, 2520.
- จันทร์ฉาย กัคอธิคม. ประวัติศาสตร์ไทย 1. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2520.
- ฉวีวรรณ กীরติกร. การประถมศึกษากับลายมือไทย. เอกสารสำนักงานคณะกรรมการประถมศึกษาแห่งชาติ กระทรวงศึกษาธิการ, 2526.
- ณรงค์ พ่วงพิศ. เอกสารการสอนวิชาประวัติ 212: ประวัติศาสตร์ไทยสมัยธนบุรีและรัตนโกสินทร์. มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, 2531.
- ดวงเดือน พิศาลบุตร. ประวัติการศึกษาไทย. ภาควิชาสารัตถศึกษา คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2525.
- ถนอม อานามวัฒน์ และคณะ. ประวัติศาสตร์ไทยยุคก่อนประวัติศาสตร์ไทยถึงสมัยอยุธยา. ภาควิชาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, พิมพ์ครั้งที่ 2 กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์แสงรุ่งการพิมพ์, 2522.
- ผดุงวิทยา เสริม, พระยา. แบบสอบอ่าน กข.ก.กา. พิมพ์ครั้งที่ 3. พระนคร: อักษรนิติ, 2462.
- พระวิภาชน์วิทยาลัย. แบบสอนอ่านหนังสือไทยเล่มปลาย. กรุงเทพฯ: ครูสภา, 2462.
- รอง ศยามานนท์. ประวัติกระทรวงศึกษาธิการ 2435-2520. พระนคร: ครูสภา, 2507.
- ล้นจี่ ทะวานนท์. การศึกษากับสังคมไทยก่อนสมัยปฏิรูปการศึกษา: วิเคราะห์จากศิลาจารึกหลักที่ 1 และกฎหมายตรา 3 ดวง. ภาควิชาสารัตถศึกษา คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2531.

- วารีย์ กิระจิตร. การวิเคราะห์แบบเรียนในระดับประถมศึกษา. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2531.
- วุฒิชัย มูลศิลป์. ประวัติศาสตร์กรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 4-พ.ศ.2475. กรุงเทพมหานคร:
อมรินทร์การพิมพ์, 2525.
- สมบูรณ์ พรหมภาพ. ประวัติและปรัชญาการศึกษาไทย. ภาควิชาพื้นฐานการศึกษา คณะศึกษา-
ศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์,
2524.
- สุภา พันนาถ. พระมหากษัตริย์ไทย 9 รัชกาล. กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์การพิมพ์, ม.ป.ป.

วิทยานิพนธ์

- ศุภวรรณ รัตนากุณา. "พัฒนาการของหลักสูตรและการสอนจริยศึกษาในระดับประถมศึกษา
ตั้งแต่พุทธศักราช 1826 จนถึงพุทธศักราช 2533" วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต
บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2534.
- โรสกี สุขเกษม. "การศึกษาเชิงวิเคราะห์วรรณกรรมกลอนสด" วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต
บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2535.

ประวัติผู้วิจัย

นางสาวสุรดา สุทธิศาสนกุล เกิดวันที่ 27 กันยายน พ.ศ.2510 สำเร็จปริญญา
ศึกษาศาสตรบัณฑิต เอกการประถมศึกษา จากมหาวิทยาลัยศิลปากร เมื่อปีการศึกษา 2532
ปัจจุบันรับราชการตำแหน่งอาจารย์ 1 ระดับ 3 โรงเรียนรัตนจินะอุทิศ เขตราชบุรีบุรีระ
กรุงเทพมหานคร